

Demokratický střed

Nezávislý čtvrtletník o střední Evropě

4. číslo / ročník XIII. / listopad 2024 / cena 40 Kč

NOČNÍ MŮRY EVROPY

Obsah

■ Úvodník

Peněženka, nebo život? <i>(Tomáš Fošum)</i>	3
---	---

■ Evropská unie

Comeback Donalda Trumpa představuje pro Evropu osudovou výzvu <i>(Karel Barták)</i>	4
---	---

■ Střední Evropa

Tuskova vláda sází na kontinuitu a čeká na svého prezidenta <i>(Michal Lebduška)</i>	6
Méně, než se čekalo <i>(Vít Dostál)</i>	9
Povede Rakousko semaforová koalice? <i>(Miroslav Šepták)</i>	11
Po roce Ficovy vlády je Slovensko opět černou dírou Evropy <i>(Marián Balázs)</i>	12
Politici v Kišiněvě by si neměli lhát do kapsy <i>(Kateřina Fuksová)</i>	14
Čápi v nedohlednu aneb smutná česká rarita <i>(Jan Holovský)</i>	17

■ Česko

Vláda se potichu topí, opozice triumfuje <i>(Antonín Berdych)</i>	19
---	----

■ Rozhovor

Západ dělá vůči Rusku pořád tu samou chybu <i>(Tomáš Fošum)</i>	21
---	----

■ Kultura

Když se zahradník odmlčí <i>(Jan Gregor)</i>	25
Babička aneb o potřebě čištění lavorů <i>(Matúš Guziar)</i>	26

■ Zraněná města

Šluknov: Opomíjené středisko nejsevernějších Čech <i>(Martin Veselka)</i>	28
---	----

Demokratický střed

4/2024, vydáno v listopadu 2024, ročník XIII.

adresa: Demokratický střed, Jirečkova 1012/9, 170 00 Praha 7

e-mail: redakce@demokratickystred.cz, web: www.demokratickystred.cz

šéfredaktor: Tomáš Fošum

zástupce šéfredaktora: Petr Zenkner

redakční rada: Tomáš Chlum, Jan Blažek, Marie Jüptner Medková, Jan Jüptner, Pavel Cechl, Tomáš Orlík, Jan Holovský, Anna Plasová

grafická úprava: Jiří Kaufner, fotomontáž na úvodní straně: Demokratický střed, logo: LUSEL

vydavatel: Demokratický střed, z. s.

č. účtu: 2400332468/2010

registrační číslo MK ČR E 20906, ISSN 1805-6202, vychází 4 x ročně

O pochmurném obraze dnešní politiky v našich končinách vypovídá skutečnost, že hlavní dělicí linie odlišující vládu od opozice vede často mezi liberální demokracií a větším či menším autoritářstvím. Taková demokratická vláda se pak většinou skládá z několika ideově rozmanitých stran, jejichž voliči jsou nakonec zákonitě rozčarováni. Když pak tyto nesourodé koalice ve volbách propadnou, hrozí nástup odvrácené tváře politického spektra.

Jako možná budoucí případová studie výše popsaného problému se samozřejmě nabízí vláda Petra Fialy (ODS). Až do nedávného odchodu Pirátů ji tvořilo pět stran. Koaliční kabinet bezpochyby udělal spoustu nevynucených chyb, ale při úprku labyrintem odlišných zájmů, kde navíc za každým rohem čeká nějaká obludná vnější krize, by se zadýchali i trénovanější technologové moci. Konec napínavého příběhu sice zůstává otevřený, ale zatím se pro příznivce demokratických stran naplňuje černý scénář. Vládní koalice, která vznikla ve výsledku voličské „vzpoury“ značné části české společnosti proti tehdejšímu oligarchickému premiérovi Andreji Babišovi (ANO), mu příští rok po sněmovních volbách dost možná předá moc zpátky.

Když chtějí komentátoři Fialovu vládu za něco pochválit, většinou si vzpomenu na její zahraniční politiku. Mají tím na mysli především odmítavý přístup vůči ruské agresi na Ukrajině a relativně konstruktivní chování v rámci Evropské unie. Jenže sotva zazní slova chvály, obvykle následuje konstatování, že zahraniční politika nikomu volby nevyhraje. A nezřídka vzápětí dojde i na okřídlenou větu „Je to o ekonomice, hlupáku!“

Nemá smysl s tímto tvrzením příliš polemizovat. Voliči se opravdu rozhodují spíše podle peněženky. Jenže to neznamená, že domácí politika musí být pro jejich život nutně důležitější než zahraniční. Obzvláště v současnosti, kdy se otřásají staré „jistoty“, platí opak. Rusko vede agresivní válku na Ukrajině, přičemž samo říká, že bojuje i se Západem. Evropa si navíc v posledních desetiletích vybudovala nezdravou závislost v otázkách obrany na Spojených státech, kde se po čtyřech letech vrací do prezidentského křesla Donald Trump, jenž je na štiřu s demokracií. Pokud to někomu připadá jako přísné hodnocení, pro pořádek připomeňme notoricky známé události z přelomu let 2020 a 2021. Trump napřed bez důkazů zpochybnil regularnost voleb, v nichž prohrál, aby později poštvál dav svých příznivců na Kapitol čili na parlament.

Evropa se tedy ocitá v nebezpečné konstelaci. V našem bezprostředním bezpečnostním zájmu je, aby ruská agrese neuspěla. Nevypočitatelný Trump, jenž ohledně Ukrajiny pronesl spoustu protichůdných výroků a netají se obdivem k ruskému prezidentu Vladimiru Putinovi, jehož dokonce nazval přítelem, může udělat cokoliv. Z tohoto důvodu je nezbytné, aby se Evropská unie semkla a začala hrát ve světě důležitější roli, a to nejen kvůli pomoci Ukrajině. Trump vyhrožuje zavedením cel vůči Evropě i Číně, čímž může rozpoutat obchodní války s těžko předvídatelnými důsledky.

Je proto žádoucí, aby česká zahraniční politika pokračovala ve víceméně dosavadním kurzu. Nelze zastírat, že se současná vládní koalice při jejím kormidlování dopouští i omylů. Ten hlavní jde na vrub euroskeptického křídla ODS v čele s europosancem Alexandrem Vondrou, které mimo jiné kvůli ideologické zaslepenosti podporovalo Donalda Trumpa, protože jej považuje za „pravičáka“. Ani podpora autoritářských lídrů hrajících jen na sebe, ani euroskepticismus neladí se zájmy desetimilionové země v rozbouraném světě.

Jenže i přes výše zmíněné občasné falešné tóny při vládním zahraničněpolitickém koncertě nezbyvá než konstatovat, že se v demokratickém spektru žádná skutečná alternativa nerýsuje. Ponechme stranou Piráty, kteří se na vládě donedávna podíleli. Pohled na zbytek politické scény vyvolává mrazení v zádech. V preferencích vede myšlenkově bezpáteří hnutí ANO, které se v Evropském parlamentu spojilo do frakce s řadou proruských stran. Předseda a majitel ANO Andrej Babiš není ani prozápadní, ani proruský. Je mu to jedno, rozhoduje se podle momentálních zájmů. Vedle ANO se do sněmovny z opozičních subjektů mohou reálně dostat prokremelští komunisté schovaní za značku Stačilo! a Okamurova krajně pravicová SPD. Šanci mají i Motoristé sobě velebicí držitele Puškinovy medaile Václava Klause. Vláda složená z ANO, SPD, Stačilo! nebo Motoristů by se v Evropské unii pravděpodobně přidala na stranu Moskvou uhranutých vůdců Maďarska a Slovenska Viktora Orbána a Roberta Fica. Tím by se unijní jednota ohledně podpory Ukrajiny začala ještě více drobit. Čeští voliči tak příští rok nebudou rozhodovat zdaleka jen o obsahu své peněženky.

Tomáš Fošum

Demokratický střed
Nezávislý čtvrtletník o střední Evropě

Předplatte si Demokratický střed. Roční předplatné (4 čísla) činí i s poštovným 300 Kč.
Objednávejte na e-mailu: redakce@demokratickystred.cz.

Comeback Donalda Trumpa představuje pro Evropu osudovou výzvu

Covidová krize a následně ruská agrese proti Ukrajině Evropskou unii do jisté míry posílily a zocelily. Navzdory všem vnitřním pnutím dokázala být jednotná a akceschopná. Návrat Donalda Trumpa do prezidentské funkce ve Spojených státech představuje ovšem ještě větší a obtížnější výzvu, protože zpochybňuje fundamenty, na kterých byla evropská integrace budována – liberální demokracii, státní „sociální“ kapitalismus, bezpečnost opřeno o spojenecké závazky a dodržování pravidel mezinárodního chování.

Do čela světové velmoci číslo jedna se vrací politik, který výše uvedenými hodnotami pohrdá. Místo nich se řídí kupeckou logikou „má dátí–dal“, přičemž mu jde za všech okolností o to, aby výsledek byl jednoznačně příznivý pro Spojené státy. America First není jen heslo, je to cíl a smysl veškerého počínání Donalda Trumpa. Na rozdíl od roku 2016, kdy byl neznámou veličinou, už toho o něm dnes víme dost a je nutné s tím počítat. Musíme být připraveni, že mezinárodní pořádek, jak ho dnes známe, může být zásadním způsobem otřesen.

Evropa musí především očekávat, že se Trump skutečně pokusí ukončit válku na Ukrajině, jak mnohokrát sliboval ve volební kampani, a že to neudělá tak, jak si budou přát Ukrajinci. Pokud by se to dělo podle ruského scénáře, což není vyloučeno, budeme pravděpodobně svědky evropského rozkolu. Zatímco Maďarsko, Slovensko, možná Rakousko či Itálie budou tleskat, ostatní nikoliv. Evropská unie se rozklídí hned na této první překážce. Její mnohaleté ujišťování o podpoře Ukrajiny „ať to stojí co to stojí“ bude vypadat trapně a smutně.

Jenže Trump společnou řeč s ruským prezidentem Vladimírem Putinem také najít nemusí. Může naopak vystupňovat pomoc Ukrajině, aby zvrátil vývoj války v její prospěch a pak ji ukončil. Právě v něco takového doufá ukrajinský prezident Volodymyr Zelenskyj, když Trumpovi od okamžiku zvolení podlézávě nadbílá. Nemá na vybranou. Pro evropské spojence USA to však znamená především nejistotu, tápání a rozpaky. Nepředvídatelnost není tentokrát důsledkem nevědění; Trump ji ve druhém období povyšuje na politickou metodu.

Evropa si jistě uvědomuje, že bezpečnostní záruky ze strany USA už nejsou automatické a že se konečně musí postavit na vlastní nohy. Čili se vydat cestou strategické autonomie, kterou dlouhodobě prosazuje francouzský prezident Emmanuel Macron či v poslední době třeba polský premiér Donald Tusk. Jenže budování společné obrany bude vyžadovat větší soudržnost, více společného úsilí, tedy více shody. Bude EU dostatečně jednotná, aby to dokázala? Nebo se nechá rozdělit třeba už jen na jednoduchém dilematu, zda mají zvýšené výdaje na obranu, pokud se stanou realitou, směřovat do obrody evropského vojenského průmyslu, nebo naopak na nákup amerických zbraní, jak si bude přát staronový pán Bílého domu?

Evropané se budou v každém případě snažit Trumpa a jeho budoucí spolupracovníky ovlivňovat a přesvědčo-

vat, že Spojené státy na transatlantické spojení nedoplácejí, jak si Trump myslí. Nový generální tajemník NATO Mark Rutte z Nizozemska s tím už ostatně začal. Na okraji schůze Evropského politického společenství v Budapešti 7. listopadu upozornil, že pokud Západ bude nečinně přihlížet prohlubující se vojenské spolupráci mezi Ruskem a Severní Koreou, umocní to severokorejskou hrozbu vůči samotným Spojeným státům. A pokud bude Rusku umožněno, aby se zmocnilo Ukrajiny, nesmírně ho to posílí vůči Západu včetně USA.

„Pokud by Rusko na Ukrajině uspělo, dočkali bychom se velmi silného Ruska na našich hranicích, které by získalo obrovské území, nesmírnou sílu ukrajinské armády a také ukrajinských lidí,“ upozornil Rutte. „Byla by to hrozba nejen pro evropskou část NATO, ale také pro Spojené státy,“ varoval nizozemský expremiér.

USA nás potřebují

Analytici rovněž poukazují na to, že Severoatlantická aliance není koncipována výlučně jednostranně, tedy jako americký ochranný deštník pro evropské spojence. USA mohou v budoucnu mít plné ruce práce v Asii, kde považují Čínu za nepřítele číslo jedna. Pro případ vyššího napětí v této části světa budou potřebovat spojence, aby jim pomáhali hájit západní zájmy třeba i jinde. Podíváme-li se na dnešní mapu světa, zas tak moc jich nemají.

Donald Trump během kampaně vyhrožoval, že bude masově používat cla, aby uchránil americkou ekonomiku a pracovní místa. Je třeba s tím počítat. Nejenže mu vadí laciné čínské dovozy, ale v podstatě považuje za nepřátele všechny, kdo mají s USA pozitivní obchodní bilanci. Tedy také EU, kterou ostatně několikrát nazval Miničínou. Pokud uvalí desetiprocentní až dvacetiprocentní clo na veškerý evropský import, bude to mít velmi neblahý dopad zejména na průmyslovější evropské státy, tedy také na Česko.

EU by se i tady měla semknout a soustředit se na obchod se zbytkem světa. Neměla by se nechat vmanévrovat do obchodní války USA proti Číně, pokud by to nebylo rozhodně v jejím zájmu. Neměla by zapomínat, že s půl miliardou spotřebitelů a sice umenšeným, ale přece jen velkým průmyslovým potenciálem zůstává obchodní velmocí, a podle toho se chovat. Tedy dodržovat pravidla mezinárodního obchodu, a tím oslovovat partnery.

Donald Trump (vlevo) a Mark Rutte mají dobré vztahy. Evropa na to sází. Foto: Wikimedia Commons/The White House

Z tohoto hlediska může důležitou roli sehrát i nástroj Globální brána, který bude v Evropské komisi spravovat Čech Jozef Síkela.

Americké ochranářství nemusí být věčné – Trumpova protekcionistická opatření mohou sice vyhovovat jeho MAGA ideologii, ale také vést ke zdražování zboží i peněz v samotných Spojených státech. Nespokojenost amerických voličů pak může postupem času vyvolat i Trumpův přístup k životnímu prostředí a klimatické změně. Očekává se, že se podobně jako před osmi lety zcela odvrátí od světového úsilí o ochlazení planety, ba opět vystoupí z Pařížské dohody a zruší dekarbonizační cíle zavedené jeho předchůdcem.

Voda na mlýn populistům

Evropa si většinově nepřála, aby největší světovou velmoc řídil člověk, který se neovládá, lže, neřídí se žádnými zásadami, pohrdá demokratickými hodnotami. Pro evropský mainstream je to těžko stravitelné. Lídři zemí EU se budou muset naučit spolupracovat s politikem, který nectí vládu práva a mnohdy jimi otevřeně pohrdá. Budou se o to

ovšem upřímně snažit: viz velmi srdečná blahopřání ke zvolení od Emmanuela Macrona, Olafa Scholze, Petra Fialy a dalších. Jinak to nejde.

EU není v takové formě, aby se mohla nějak výrazněji vymezovat. Její ekonomický výkon ochabuje a v klíčových sektorech špičkových a digitálních technologií zaostává. Její tradiční politicko-ekonomický motor v podobě francouzsko-německého tandemu je významně oslaben. Německo po rozpadu vládní koalice zamířilo do zmatečné irelevance a osud francouzské vlády závisí na libovůli krajní pravice.

Trumpovo vítězství naopak oslavuje maďarský premiér Viktor Orbán, jenž dovedl jednu ze zemí Unie už mimo demokracii. Však si také své liberálnější kolegy na neformálním summitu v Budapešti náležitě vychutnal. Demagogové a populisté, kteří posilují napříč kontinentem, v Trumpově výhře spatřují jasnou inspiraci. Robert Fico na Slovensku, Giorgia Meloni v Itálii, Geert Wilders v Nizozemsku, Marine Le Pen ve Francii, Andrej Babiš u nás a další se mají proč radovat. Na vlastní oči viděli, jak se v nejsilnější zemi světa antidemokratovi může díky demokracii podařit dosáhnout nejvyšších met, a pak ji z těchto výšin zásadně ohrozit. V dějinách se to už stávalo a víme, jak to dopadalo.

Hlavní hrozbou pro EU tak není dnes Donald Trump, ale její vlastní vnitřní nesoudržnost či fragmentace. Odstředivé režimy se ocitnou na koni, přičemž budou mít „podstatně větší koně“, jak podotkla pro server *Politico*

končí česká eurokomisařka Věra Jourová. Donald Trump bude v EU hrát národní karty, bude se scházet s jednotlivými lídry a pokud možno ignorovat společné instituce. Staronovou předsedkyni Evropské komise Ursulu von der Leyen nebude mít rád už proto, že pěstovala nadstandardně dobré vztahy s jeho předchůdcem Joem Bidenem.

„Nejvíce se obávám toho, že se jednotlivé členské státy EU budou individuálně snažit mít s Trumpem co nejlepší vztahy,“ svěřil se Guy Verhofstadt, bývalý belgický premiér a dlouholetý předseda liberální frakce v Evropském parlamentu. „Mohlo by to skočit až rozpadem Evropské unie, bez ohledu na to, jak dopadly americké prezidentské volby,“ dodal.

Budapešťská deklarace, text schválený lídry EU tři dny po listopadových amerických volbách, vyvolává radost a optimismus. Píše se v ní o zdokonalení jednotného vnitřního trhu EU, o reformě kapitálového trhu a trhu s energiemi, o posílení obranného průmyslu, o odstraňování byrokratických překážek, navýšení investic do výzkumu a inovací. Jenže je těžké se nadchnout pro vzdušné zámky, které si EU vytyčila skoro stejnými slovy už na summitu ve Versailles v roce 2022 nebo v dnes už zapomenuté lisabonské strategii z roku 2000. Prezidenti a premiéři se nechtěli pohádat, tak se úzkostlivě vyhýbali jakékoliv debatě o financování těchto reforem. I když vědí, že to bez peněz nepůjde.

Většina dnešních evropských vlád, tedy těch, které v amerických prezidentských volbách fandily Kamale Harris, by se měla hluboce zamyslet nad pohnutkami voličů Donalda Trumpa, Geerta Wilderse, Andreje Babiše, Viktora Orbána, Marine Le Pen a dalších. Evropa přežije za podmínky, že bude silná a jednotná. Jsou si toho však vědomi občané členských zemí? Vysvětluje jim to někdo? Chtějí to?

Podle končícího předsedy Evropské rady Charlese Michela je za minutu dvanáct. Podle šéfky Evropské komise Ursuly von der Leyen musíme jednat, přičemž svou budoucnost máme ve vlastních rukách. Francouzský prezident Emmanuel Macron si myslí, že bychom se neměli chovat jako býložravci, kořist masožravců, ale aspoň jako všežravci. Dosluhující šéf evropské diplomacie Josep Borrell se podobně domnívá, že je lépe sedět kolem stolu než být na jídelním lístku.

A když už jsme u těch výroků, které dokládají jistý pocit naléhavosti, ale zatím nedostatečný a nesdílený napříč Evropou, dejme si ještě na závěr polského premiéra Donalda Tuska: „Někteří si myslí, že budoucnost Evropy závisí na amerických volbách. Přitom závisí především na nás. Za podmínky, že Evropa konečně dospěje a uvěří ve svou vlastní sílu. Éra geopolitické podřízenosti skončila.“

Karel Barták

Tuskova vláda sází na kontinuitu a čeká na svého prezidenta

V říjnu uplynul rok od parlamentních voleb v Polsku, které ukončily osmileté vládnutí strany Právo a spravedlnost (PiS) Jarosława Kaczyńskiego. Místo ní se loni v prosinci ujala vláda koalice pod vedením ostříleného politika Donalda Tuska, který se po devíti letech vrátil do premiérské funkce. Nehledě na některé změny a jiný způsob vystupování ale k žádné zásadní revoluci nedošlo a pro mnohé možná překvapivě je v Polsku v řadě směrů patrná kontinuita s předchozím obdobím.

Donald Tusk a jeho současní koaliční partneři přitom před volbami mobilizovali své voliče voláním po velkých změnách a slibem zúčtování s vládami Práva a spravedlnosti (PiS). Tuskova Občanská koalice k tomu připravila rozsáhlý program stovky konkrétních změn, které chtěla realizovat v prvních stech dnech vládnutí. Podle polských fact-checkerů se jich ale nakonec podařilo plně zrealizovat pouhých šest a částečně dalších patnáct.

U mnoha programových bodů nicméně bylo od začátku jasné, že narazí uvnitř velmi široké vládní koalice, kterou tvoří celé spektrum od velmi liberální Levice až po konzervativní lidovce (PSL), ale také u prezidenta Andrzeje Dudy zvoleného za PiS, jemuž končí druhé funkční období až příští rok v létě. Ten disponuje silným právem veta, které současná polská koalice nemůže v Sejmu přehlasovat.

I proto jsou pravděpodobně voliči Donalda Tuska poměrně benevolentní a Občanské koalici se podpora v průzkumech nijak zásadně nepropadá. Evidentně naopak ztrácí vládní Třetí cesta, která se skládá z hnutí Polsko 2050 předsedy Sejmu Szymona Hołowni a lidovců. Tu totiž řada vládních příznivců volila takticky, aby se dostala přes zvýšený osmiprocentní volební práh pro koalice, a nebrala v úvahu její velmi silně konzervativní charakter, který po volbách mnohé evidentně překvapil.

Nástup Tuskovy vlády přitom byl velmi bouřlivý a zahájily ho dvě velké aféry. První bylo zbavení mandátu dvou poslanců PiS včetně bývalého ministra vnitra Mariusza Kamińskiego a jejich následné zatčení v prezidentském paláci, což vyvolalo na politické scéně velkou bouři. Druhá se týkala převzetí kontroly nad veřejnoprávními médii

v čele s televizí TVP, která šířila zcela jednostrannou propagandu Práva a spravedlnosti.

Právě situace kolem veřejnoprávních médií názorně ukázala limity Tuskovy vlády, s nimiž musí minimálně do prezidentských voleb pracovat. Místo jednoduché změny zákona, kterou by Duda vetoval, musela vláda přistoupit k poměrně krkolomným výkladům stávající legislativy, na jejichž základě vyměnila vedení veřejnoprávních médií. A i když jsou nyní po těchto změnách mnohem vyváženější než za vlád PiS, nedošlo k systémové změně, která by garantovala jejich skutečnou nezávislost, aby byla co nejméně ovlivnitelná politiky.

Dvojí metr v soudnictví

Po těchto dvou bouřích, které doprovázely první týdny nové vlády, se ale situace na polské politické scéně do značné míry uklidnila. Postupně sice dochází například k velkým výměnám na polských velvyslanectvích, jejichž obětí se stal i velvyslanec v Praze Mateusz Gniazdowski, ale další slibované změny zatím nepřicházejí. Netýká se

to přitom jen věcí, u kterých panuje důvodná obava ze zablokování ze strany prezidenta, jako jsou liberalizace potratového zákona či zavedení stejnopohlavních partnerství, ale i kroků, které může vláda udělat samostatně. Takovým příkladem je nesplněný slib o rozdělení funkcí ministra spravedlnosti a generálního prokurátora.

Právě ministerstva spravedlnosti se týká i další z velkých problémů, jehož řešení se vláda stále výrazněji neodvážila. Jedná se o problematické soudnictví v čele s ústavním soudem, v němž panuje kvůli změnám v systému jmenování soudců za časů PiS naprostý chaos. Dnes nikdo pořádně neví, kteří soudci byli jmenováni legálně a dochází k vzájemnému neuznávání některých soudních verdiktů. Právě soudnictví zůstává velmi problematické i ve vztahu

První cesta ministra zahraničí Radosława Sikorského (vpravo) vedla loni v prosinci na Ukrajinu, kde se setkal s prezidentem Volodymyrem Zelenským.

Foto: Wikimedia Commons/Ministry of Foreign Affairs Republic of Poland

k Evropské unii. Tuskova vláda sice podle svých slibů velmi rychle normalizovala vztahy s Bruselem a podařilo se jí odblokovat prostředky z covidových fondů obnovy, ale v této věci zároveň panuje jistá pachuť. Uvolnění fondů bez reálných změn a reforem totiž působí, jako kdyby jejich zablokování bylo ze strany Evropské komise čistě politickým rozhodnutím proti vládě PiS.

V řadě dalších oblastí, jako jsou sociální politika, rozvoj infrastruktury, a především pak bezpečnost a přístup k migrantům z Běloruska, je zase viditelná výrazná kontinuita. Jednou z vlajkových lodí PiS byla výstavba nového obřího letiště mezi Varšavou a Lodží a na něj navázaná síť vysokorychlostních železnic. I když Tusk sliboval, že jeho vláda tento kontroverzní projekt přehodnotí, nakonec podlehl velké kritice z dnes opozičního tábora a pokračuje v něm. Došlo jen k částečným úpravám plánované železniční sítě. Zatímco původní návrh počítal s tratěmi, které se paprskovitě sbíhaly v novém letišti a zcela ignorovaly spojení mezi dalšími velkými městy v Polsku, Tuskova vláda chce vytvořit síť, která by propojila celou zemi. Prvním prioritním projektem má být takzvaná trať Y z Varšavy přes Lodž do Poznaně a Vratislavi, která se nicméně v polských koncepcích objevuje už téměř 20 let.

Jasná návaznost na vlády PiS je patrná také v bezpečnostní politice, na níž panuje na polské politické scéně a ve společnosti kvůli válce na Ukrajině a silnému odporu proti Rusku poměrně vzácný konsensus. Ministerstvo obrany pod vedením předsedy koaličních lidovců Władysława Kosiniaka-Kamysze proto pokračuje ve zbrojení a posilování polské armády. Už nyní Polsko vydává na obranu v přepočtu na HDP nejvíce ze všech členských zemí NATO a v tomto trendu bude pokračovat i příští rok. Podle odhadů z poloviny roku by Poláci měli letos za obranu utratit 4,12 procenta HDP a v příštím roce by toto číslo mělo podle rozpočtových plánů stoupnout na 4,7 procenta. Tím Tuskova vláda navazuje na projekty z předchozího období, kdy se mluvilo o snaze vytvořit armádu, která by měla mít až 300 tisíc vojáků.

Proto také Tusk letos v květnu představil svůj vlastní velký plán na opevnění hranice s Běloruskem a Ruskem, jež vláda nazvala Tarcza Wschód (Štít Východ). Jeho součástí má být posílení ochrany hranic a výstavba opevnění do hloubky až 50 km. Měly by být k tomu využity i přírodní překážky v podobě rozsáhlých mokřadů a podmáčených území, které se v severovýchodním Polsku nacházejí.

K projektu pohraničního opevnění patří i výstavba druhého hraničního plotu navazujícího na ten stávající postavený vládou PiS, který by měl sloužit i jako dodatečná ochrana proti nelegálním migrantům z Běloruska. A právě v postoji k migraci se Tusk nijak zásadně neliší od Kaczyńského. Vzhledem k tomu, že v polské společnosti je po tvrdém přístupu k těmto migrantům velká poptávka, si ani Tusk neodpustí radikální rétoriku, která vyvrcholila jeho voláním po omezení práva na azyl, což budí rozpaky z hlediska souladu s mezinárodním právem. I aktivisté a novináři, kteří situaci v polsko-běloruském pohraničí

dlouhodobě monitorují, jednoznačně mluví o tom, že humanitární situace v oblasti se nijak nezměnila a přístup Tuskovy vlády vůči migrantům je stejně restriktivní jako u předchozích vlád PiS.

V zahraniční politice pak panuje na jedné straně poměrně velká kontinuita ve východní politice, a především pak podpoře Ukrajiny, vedle níž ale došlo k zásadnímu obratu ve vztahu k západním partnerům Polska. Zatímco za vlád PiS bylo Polsko kvůli problémům s právním státem a dodržováním demokratických principů v EU do značné míry v izolaci a vsázelo hlavně za první administrativy Donalda Trumpa na spolupráci s USA, nyní se opět dostává do středu pozornosti a úzce spolupracuje s velkými hráči v čele s Německem a Francií na úkor regionální spolupráce ve střední Evropě. V této souvislosti došlo i k reaktivaci takzvaného Výmarského trojúhelníku, v jehož rámci se pravidelně setkávají vrcholní představitelé těchto tří zemí. Na zahraniční politiku se navíc nyní klade výrazně větší důraz, což odráží i výběr ministra zahraničních věcí. Dřívější nevýrazné osobnosti nahradil ambiciózní politický matakador Radosław Sikorski, který ve stejné funkci působil už v letech 2007–2014 a nyní pomýšlí i na kandidaturu na prezidenta.

Jeden velký posun

Po prvním roce vlády tedy kabinet Donalda Tuska možná až překvapivě v mnoha věcech navazuje na předchozí vlády Práva a spravedlnosti a zůstává relativně pasivní. Zatím se proto nepouští do zásadní nápravy státu, po které jeho voliči loni na podzim volali. Zčásti je to dané tím, že se čeká na výsledek prezidentských voleb v příštím roce, které by měly vládě v případě vítězství jejího kandidáta rozvázat ruce, aby se mohla pokusit vypořádat napříkklad s naprostým chaosem v soudnictví. Až právě po prezidentských volbách se proto ukáže, nakolik bude Tuskova vláda ambiciózní a jestli se premiérovi podaří přes své koaliční partnery protlačit větší změny, nebo bude spíše klást důraz na z minulosti známou politiku „teplé vody z kohoutku“, tedy zajištění ekonomické prosperity bez ambicí o větší strukturální změny.

Pokud lze v posledním roce něco považovat za opravdu velký posun, tak je to především přístup k zahraniční politice. V první řadě se daří opětovně navazovat dobré vztahy s partnery v EU, ve které by chtělo Tuskovo Polsko, stejně jako tomu bylo před rokem 2015, hrát první housle. K tomu přispívá vyváženější rétorika a politika, jež nebudí takový odpor jako v případě PiS, ale především pak samotná osobnost Donalda Tuska, který je díky svému působení ve funkci předsedy Evropské rady na mezinárodní scéně velmi známý. Naopak zcela jasná kontinuita panuje v přístupu k obraně, posilování vlastní bezpečnosti a ve východní politice, což jsou témata, na kterých v Polsku panuje konsensus a není důvod je zásadně měnit.

Michal Lebduška

Méně, než se čekalo

Přestože je politická polarizace v Polsku obrovská, v zahraniční politice si země udržuje posledních 35 let výraznou kontinuitu. Ať vládli postkomunisté nebo postsolidaritní tábor, její základní kontury zůstávaly stejné. Výjimkou se v době vládnutí strany Právo a spravedlnost (PiS) stala politika evropská, popřípadě na ni značně navázané vztahy s některými členskými státy EU, a to zejména s Německem. Od roku 2015 došlo ve vztazích mezi Varšavou a Bruselem ke změně, která eskalovala v sérii krizí týkajících se hlavně otázky právního státu.

S vítězstvím „protipisovské“ koalice v loňských říjnových volbách a návratem Donalda Tuska k moci se obecně očekávalo, že polská evropská politika projde renesancí a navrátí se do mainstreamu. Předpokládalo se, že Varšava obnoví spolupráci s Berlínem nebo Paříží a bude táhnout evropskou integraci kupředu. Rok od nástupu Tuskovy koaliční vlády a pár týdnů před začátkem polského předsednictví v Radě Evropské unie je namísto se ptát, jak se tato očekávání naplnila.

Nejdříve se ale ještě vraťme k předchozí éře, kdy vládlo PiS, tedy strana vedená Jarosławem Kaczyńským. Léta 2015 až 2023 byla charakteristická změnou přístupu k evropské integraci oproti tomu, jak vypadal předchozích 25 let. Právo a spravedlnost si ještě v době opozičního působení vypracizovalo ideologický profil v této oblasti. V centru jeho pozornosti byla suverenita státu, která měla širší chápání. Nejednalo se jen o ochranu proti vnějšímu zasahování, ale také o projekci dostatečné síly, jež by ochránila vlastní zájmy, respektive zájmy polského národa.

Tento přístup byl stavěn do kontrastu s vývojem západní Evropy. Země na západ od Odry byly se svým ústupem od „tradičních“ hodnot vnímány jako zkažené či ztracené. V přesvědčení Práva a spravedlnosti se právě evropský integrační projekt stal nástrojem k prosazování liberálních, levicových či antikonzervativních postojů, čímž se ve své aktuální formě stal také čímsi, co ohrožuje polskou suverenitu. Tím, že si Evropa vybrala chybné politické směřování, se navíc sama v očích PiS vydala na cestu ke slábnutí či záhubě.

V těchto bodech se přístup PiS příliš nelišil od jeho dřívějších postojů či názorů objevujících se v polském politickém myšlení od 90. let, byť se stal jednoznačnější a ve svém politickém táboře také pevnější. Nově k němu přibýlo přesvědčení, že ani evropský ekonomický model není nadále pro Polsko příliš přínosný. Spíše konzervuje jeho pozici jako subdodavatele pro vyspělejší západoevropské země a neumožňuje mu překročit past středně příjmové ekonomiky.

Politickou odpovědí Práva a spravedlnosti na tento stav byla snaha změnit kurz evropské integrace. Nejdříve se o to pokusilo společně se Spojeným královstvím, když doufalo, že sázka tehdejšího premiéra Davida Camerona na referendum ohledně nových podmínek britského členství v EU uspěje a vývoj integrace půjde cestou Evropy à la carte, kdy si každý členský stát v podstatě vybere, v jakých oblastech se chce projektu účastnit.

Brexit však znamenal, že Polsko v této věci ztratilo jediného relevantního spojence. Následně se v evropských otázkách utápělo ve sporu kvůli stavu právního státu, který oscilloval mezi technokratickým procesem a politickým soupeřením ohledně podoby integrace. Nutno dodat, že unijní instituce vlastně žádný dialog nepřipustily a například ve výkladu evropského práva byly vůči polským představám nekompromisní. Obrovská politická energie vlád Práva a spravedlnosti vložená do těchto sporů tak nevedla z hlediska Varšavy k žádoucímu rozuzlení.

Sázka na staré recepty

Před rokem se polským premiérem opět stal Donald Tusk, jenž sliboval zásadní obrat v evropské politice. Jeho hlavním cílem bylo odblokování prostředků z unijního Fondu obnovy, které Polsko nedostalo kvůli neplnění podmínek právního státu podle interpretace evropských institucí. To se zpočátku zdálo jako nesplnitelný úkol. Evropská komise po Polsku žádala změnu některých zákonů nebo vyřešení problémů v soudnictví, čehož vláda bez souhlasu prezidenta Andrzeje Dudy, zvoleného za PiS a disponujícího těžko přehlasovatelným vetem, nemohla dosáhnout.

Nakonec si však Tusk své požadavky vůči Komisi prosadil. Evropská exekutiva došla k rozhodnutí spíše na základě dobré vůle a víry v očekávané změny, než aby vycházela z detailního hodnocení dosažených výsledků. Klíčový bod evropské politiky relevantní pro domácí publikum si tak Tusk mohl odškrtnout – peníze z Bruselu přivezl, a procedura dle článku 7 Smlouvy o EU o narušení právního státu byla ukončena.

Cynicky by se dalo říci, že právě zde může článek o polské evropské politice za poslední rok skončit. Tusk totiž nikdy nepřednesl žádný zásadní projev o své vizi budoucnosti EU. Z některých jeho výroků sice víme, co si v evropské integraci nepřejí, ale těžko v nich můžeme identifikovat jeho konkrétní představu o tom, jak by měla v ideálním případě vypadat.

Na první pohled se zdá, že Tusk své zkušenosti z předsedání Evropské radě v letech 2014 až 2019 zúročil v ještě větší opatrnosti. Jako politik, který se řídí spíše každodenními politickými operacemi a v tomto ohledu připomíná styl dlouholeté německé kancléřky Angely Merkel, se nezdá příliš s iniciativami, jako například s těmi týkajícími

Polský premiér Donald Tusk a předsedkyně Evropské komise Ursula von der Leyen.

*Foto: Wikimedia Commons/Lukasz Kobus/
/EC – Audiovisual Service*

se omezení migrace. Tyto kroky však často spíše reagují na domácí politickou poptávku, než že by šlo o zásadní evropské projekty.

Samozřejmě, vztahy s klíčovými evropskými hráči jsou teď vřelejší. Tusk se na rozdíl od svých předchůdců z PiS pohybuje v bruselském mainstreamu a předsedkyně Evropské komise Ursula von der Leyen pochází ze stejné politické rodiny jako on, tedy z Evropské lidové strany (EPP). Ačkoliv je tak Polsko v Bruselu lépe přijímané, nemůžeme očekávat, že se země ujme leadershipu v Evropské unii. Důvodů je hned několik.

Prvním je, že Polsko v současnosti nemá silného partnera pro takovou roli. Po parlamentních volbách je Francie pod vedením prezidenta Emmanuela Macrona oslabená, a ani Německo, které se od vládních krizí dostalo k perspektivě předčasných voleb, nemůže Polsku poskytnout stabilního a silného evropského partnera. Tusk tedy nemá s kým utvářet svůj evropský leadership.

Druhým důvodem je, že Polsko se v mnoha ohledech spokojí s aktuálním integračním statem quo. Lidé kolem Tuska dobře znají Macronovy projevy nebo pražský projev německého kancléře Olafa Scholze, stejně jako návrh na reformu EU, který minulý rok předložil skrze think-tankové prostředí francouzsko-německý tandem. Polsko

však žádnou z těchto myšlenek nepovažuje za přínosnou. Spíše než o hlubší integraci nebo složité reformy má zájem o stabilitu a udržení současného modelu.

Tusk se tak místo širších evropských iniciativ soustředí na konkrétní, pro polskou veřejnost citlivá témata, jako jsou migrace nebo rychlost dekarbonizace. V těchto otázkách může Polsko získat jisté výhody i v rámci současného integračního modelu, přičemž evropské diskuse o těchto věcech jsou v tuto chvíli spíše ve fázi, kdy nelze očekávat zásadní změny. Tuskovi se tak naskýtá prostor k dosažení politických vítězství, aniž by se musel příliš angažovat v složitých otázkách evropské reformy.

Tento inkrementální přístup však není bez rizika. Myšlenky nové Evropské komise by mu měly dělat vrásky. Tusk sice prosadil do pozice komisaře pro rozpočet svého blízkého spolupracovníka Piotra Serafina s cílem zajistit pro Polsko dostatek evropských prostředků na další ekonomický rozvoj. Nicméně vedení Evropské komise se netají tím, že chce unijní rozpočtovou architekturu zásadně přestavět. Nový dlouhodobý rozpočet EU je pod kontrolou Ursuly von der Leyen, nikoliv Serafina, který jí má být k ruce. Pro Polsko to znamená, že se na evropské úrovni schyluje k důležité bitvě, do níž vstupuje z horší pozice.

Volby mají přednost

Celkově lze hodnotit Tuskovu politiku jako úspěšnou v tom smyslu, že dokázal využít příznivého politického prostředí, které pro něj bylo nachystáno, a zajistil Polsku

zablokované finanční prostředky. Avšak leadership v klíčových evropských otázkách se, zdá se, nekoná. V těchto oblastech je Polsko indolentní, přestože v řadě z těch, které jsou důležité pro jeho dlouhodobý ekonomický rozvoj, se situace komplikuje.

Další důležitým momentem bude polské předsednictví v Radě EU, které začne 1. ledna. Stane se tak na začátku mandátu nové Evropské komise. Ačkoliv tedy Varšava nepovede finální jednání o klíčových legislativních návrzích, jak tomu bylo například během českého předsednictví, může ovlivnit, jak se o těchto návrzích bude diskutovat mezi členskými státy.

Polské předsednictví ale bude mít i důležitý domácí rozměr. Na jaře se v zemi uskuteční prezidentské volby, ve kterých bude současná vláda potřebovat vítězství svého spojence. Vše, co se týká evropského předsednictví, bude podřízeno tomuto cíli. Předsednictví se proto zaměří na

témata, která mají pro Poláky vysokou prioritu, jako je bezpečnost rámovaná různými způsoby. Což je ostatně i téma, které Tuskově Občanské koalici pomohlo k vítězství v červnových evropských volbách, a to neplnění předvolebních slibů navzdory.

Zhodnotíme-li tedy první rok polské vládní koalice v evropské politice, krize z éry předchozích vlád PiS byly zažehnány. Kurz polské evropské politiky se ale s výjimkou přístupu k právnímu státu nezměnil a v mnoha ohledech je stále kolizní vůči unijnímu mainstreamu. Polsko se tak nemůže stát společně s Francií a Německem lídrem Evropy. Spíše ho čeká řada bitev, které navíc bude v příštích měsících ovlivňovat domácí politický boj, jenž do prosazování evropských zájmů bude také vstupovat.

Vít Dostál

Povede Rakousko semaforová koalice?

Ačkoliv v zářijových rakouských parlamentních volbách zvítězili Svobodní, je velmi pravděpodobné, že zůstanou v opozici. V alpském státě se rýsuje dosud nevyzkoušená vládní spolupráce hned tří stran.

V nedávných parlamentních volbách se Svobodným (FPÖ) podařilo poprvé v rakouské historii zvítězit a dosáhnout přitom s téměř devětadvaceti procenty platných hlasů nejlepší výsledek v dějinách strany. FPÖ zužitkovala veřejnosti dlouhodobě známé návrhy na snížení daní, zpřísnění azylové a migrační politiky nebo kritický postoj vůči prohlubování evropské integrace.

Profitovala také z přetrvávajícího zklamání části veřejnosti z někdejších protikoronavirových opatření vlády vedené lidovci (ÖVP) a Zelenými. V neposlední řadě těžila rovněž z mediálních kvalit svého lídra Herberta Kickla, který stál za všemi důležitými kampaněmi FPÖ za posledních dvacet let.

Opojně pocity z vítězství ovšem v řadách Svobodných brzo vystřídalo zklamání. Rakouský prezident Alexander Van der Bellen v rozporu s dosavadními zvyklostmi odmítl Kickla pověřit sestavením vlády. Své neobvyklé rozhodnutí zdůvodnil poukazem na skutečnost, že žádná z parlamentních stran nechce s Herbertem Kicklem jednat o společné koalici.

Neúspěšní hegemoni

Hlava státu pověřila sestavením nové vlády dosavadního kancléře a lídra ÖVP Karla Nehammera. Lidovci přitom v parlamentních volbách zaznamenali ve srovnání s minulým kláním rekordní ztrátu více než jedenácti procentních bodů a obsadili až druhé místo. V Rakousku bývalo dobrým zvykem, že pokud úřadující spolkový kancléř prohraje volby, okamžitě odstoupí, jak učinil v březnu 1970

Josef Klaus. Nehammer nevyvodil z rekordní ztráty důvěry žádné důsledky, jen slíbil nový styl vládnutí.

V souladu s neobvyklým doporučením Van der Bellena a vzhledem k odmítání spolupráce se Svobodnými nezbyvá Nehammerovi nic jiného než se pokusit o nevyzkoušený experiment v podobě trojkoalice. V takovém případě by vicekancléřem mohl být předseda sociální demokracie (SPÖ) Andreas Babler, který svoji stranu dovedl v parlamentních volbách k historicky nejhoršímu výsledku. Spolupráce dvou někdejších hegemonů rakouské politické scény, tedy lidovců a sociálních demokratů, však bude vyžadovat vzájemné programové kompromisy.

Mezi hlavní sporná témata patří daně a azylová a migrační politika. Zatímco ÖVP odmítá zvýšení daňové zátěže, socialisté chtějí zavedení daně z majetku a dědickou daň. Problémový může být také požadavek SPÖ na schválení 32hodinového pracovního týdne při zachování mzdových podmínek. V azylové a migrační politice lidovci požadují její zpřísnění, zatímco velká část socialistů je méně striktní.

Hlavní potíž představuje skutečnost, že případná koalice ÖVP a SPÖ by v Národní radě disponovala extrémně těsnou většinou pouhého jednoho hlasu. Takové balancování na tenkém ledě považuje jak Nehammer, tak Babler za příliš riskantní, a proto musejí přijmout mezi sebou třetího koaličního partnera.

Většina lidovců by po pětiletém vládnutí se Zelenými spíše upřednostnila variantu spolupráce se stranou NEOS. Liberálové přicházejí do povolebních vyjednávání s požadavkem nižších daní, snížení státního zadlužení a reforem

v oblasti vzdělávání s cílem ušetřit až 20 miliard euro ročně.

Problémem může být také vlažný postoj NEOS k rakouské neutralitě a jejich hlasité volání po hlubší integraci v rámci Evropské unie. V případě, že by se třetím koaličním partnerem stali Zelení, lze očekávat, že jejich snaha po intenzivnější ochraně životního prostředí může vyvolat případný nesouhlas ÖVP a SPÖ. Jak lidovci, tak socialisté chtějí zkvalitnění silniční sítě, což Zelení pokládají za ústupek betonové lobby.

Německá zkušenost

Příběh německé trojkoaliční vlády v čele s Olafem Scholzem ukazuje, jak riskantní může být spolupráce programově vzdálených stran, pokud není vláda vedena silným lídrem typu někdejších rakouských kancléřů Bruna Kreiského nebo Sebastiana Kurze. Navíc pokud bude rakouská varianta semaforové koalice založená pouze na minimálním konsenzu všech tří zúčastněných, čekají alpský stát krušná léta.

V případě nezdaru Karla Nehammera by se do hry o sestavení vlády mohli opět dostat Svobodní v čele s Kicklem. V řadách lidovců totiž existuje silná skupina, již reprezentuje například někdejší generální sekretářka Laura

Kam s ním? Dosavadní kancléř Karl Nehammer ve volbách moc neuspěl, přesto se opět pokouší o sestavení vlády.

Foto: Miroslav Šepták

Sachsllehner, která důrazně volá po spolupráci právě se Svobodnými. Rakousko čekají v dalších týdnech náročná povolební vyjednávání. Bylo by překvapením, pokud by nová rakouská vláda vznikla ještě v letošním kalendářním roce.

Miroslav Šepták

Po roce Ficovy vlády je Slovensko opět černou dírou Evropy

„Převálcujeme to všechno, děj se vůle Boží, budou se divit!“ řekl v listopadu 1993 tehdejší slovenský premiér Vladimír Mečiar na setkání regionálních funkcionářů své strany HZDS ve Zlaté Idce nedaleko Košic. Neřešme, zda šlo o vůli Boží, každopádně Mečiar svůj slib naplnil. Od té doby se pomyslný váleček ze Zlaté Idky stal symbolickým kódem pro všechny nedemokratické postupy.

Robert Fico, který se po loňských zářijových volbách stal už počtvrté slovenským premiérem, používá tento kód s velkým nasazením. Válkuje, šlape po demokratických pravidlech, pohrdá slušností a politickou kulturou, sází na pomstu a nenávisť. Dodejme, že to, co Fico dělá dnes, je mnohem nebezpečnější než cokoliv, co činil během svých předchozích vlád. Jde mu hlavně o moc jako takovou, dekriminlizaci trestné činnosti lidí blízkých jeho straně Směr a pomstu dnešní opozici a kritickým novinářům.

Robert Fico před loňskými volbami ještě coby opoziční politik tvrdil, že speciální prokuraturu nezruší. Opět se ale

ukázalo, že mu nelze věřit ani slovo. Vládní koalice se na speciální prokuraturu vrhla takřka okamžitě po nástupu do funkcí, což vyvolalo vlnu protestů. Fico kritikům vzkázal, ať respektují výsledky voleb, byť je nikdo nezpochybňoval. Speciální prokuratura už dnes neexistuje.

Následně vládní moc změnila i trestní zákoník, aby vyhoval jejím lidem, kteří za minulých vlád čelili různým vyšetřováním. Znovu se pořádaly demonstrace, a když se ozvali i představitelé institucí Evropské unie, Fico zaútočil na opozici, která prý škodí Slovensku. Potom přišla na řadu veřejnoprávní média. RTVS (*Rozhlas a televize Slovenska*) se

účelově přejmenoval na *STVR (Slovenská televize a rozhlas)*, aby vládní koalice mohla vyměnit generálního ředitele a dosadit místo něj prověřeného člověka, jenž jí půjde na ruku. Dosazený ředitel okamžitě zametl s nepohodlnými moderátory a redaktory, takže během pár hodin splnil politické zadání. Vzdmula se další vlna protestů, ale ministryni kultury Martinu Šimkovičovou (SNS) to nezastavilo. Slovenské národní divadlo dostalo novou ředitelku, která sice není pro danou funkci ani trochu kompetentní, ale zato odpovídá představám nekompetentní ministryně.

Martina Šimkovičová není jediným příkladem personální politiky současné vlády. Ředitelem Slovenské informační služby se stal Pavol Gašpar, jehož kompetence pro tuto funkci spočívá v tom, že je synem někdejšího policejního prezidenta Tibora Gašpara, dnes politika Směru. Je jen otázkou času, kdy se objeví paralely mezi tajnou službou vedenou Pavlom Gašparem a tajnou službou řízenou Ivanem Lexou za časů vlády Vladimíra Mečiara.

A pak je tu poslanec Slovenské národní strany (SNS) Peter Kotlár, původně ortopéd, který z dezinfoscény přešel do politiky. Od vládní koalice dostal za úkol vyšetřit dění kolem pandemie nemoci covid-19. Koupil si proto mikroskop a začal zkoumat vlastní krev, načež došel k závěru, že vakcíny jsou špatné a pandemie na Slovensku nebyla. Přesto ji chtěl stále vyšetřovat, takže už i koaliční strana Hlas mu vzkázala, že nepochopil zadání, kterým bylo najít špínu na současnou opozici.

Ministr obrany Robert Kaliňák se po atentátu na Roberta Fica stal expertem i na zdravotnictví.

Foto: Wikimedia Commons/U.S. Secretary of Defense

Důležitou událostí byl květnový atentát na premiéra, po němž o zdravotním stavu Roberta Fica neinformovali zdravotníci, jak je v civilizovaném světě zvykem, ale ministr obrany a dvojka Směru Robert Kaliňák. Po zadržení pachatele bleskurychle uniklo z policejního prostředí video s několika jeho vyjádřeními, která umožnila Ficovi, Kaliňákovi a dalším šířit konspirační teorii, že za atentát může opozice, případně kritičtí novináři.

Nenávistné smíření

Robert Kaliňák mluvil v této souvislosti o jakémsi smíření, ale zároveň šířil nenávist vůči kritikům vládní moci, čímž jen dokázal, že šlo z jeho strany o cynické a falešné řeči. Protože skutečné smíření začíná změnou rétoriky, což Kaliňák a další nejenže neudělali, ale naopak ještě znásobili slovní agresivitu. Kaliňákova představa smíření byla asi taková, že se oponenti mají v tichosti smířit s tím, že na ně budou vládní politici neustále útočit.

Ficovi, jenž se z atentátu relativně rychle zotavil a po pár týdnech se vrátil do práce, schválili koaliční poslanci doživotní rentu, zatímco ministrům zvedli platy. Lidem na oplátku zvýšili daně, což vládní strany dříve vylučovaly. Vedlo to k okamžitému zdražení potravin, ačkoliv Fico a další jejich vysoké ceny před volbami kritizovali.

Ficův válec se nezastavil ani před opozicí. Zaměřil se na rodinu předsedy nejsilnější opoziční strany Progresivní Slovensko Michala Šimečky, o jehož blízkých mluvili vládní politici jako o příživnících a podobně. Nakonec Šimečku bezprecedentně odvolali z postu místopředsedy parlamentu, aby demonstrovali svou moc.

V poslední době musela Ficova vláda čelit řadě problémů. Lékaři pohrozili výpověďmi, starší zdravotní sestry odchodem do důchodu, učitelé mluvili o stávce. Herci pozvedli svůj hlas proti způsobu řízení resortu kultury ministryní Šimkovičovou. Slovensko ztratilo kredit a důvěru spojenců, kteří s ním přestali sdílet citlivé informace. Z poslaneckého klubu vládní Slovenské národní strany (SNS) odešli tři členové, takže Ficův Směr mu musel „půjčit“ svého poslance, což je samo o sobě absurdní. Hostování poslance v jiném klubu naznačuje vážné problémy ve vládní koalici a vyvolává otázku, zda má v parlamentu jistou většinu.

První rok Ficovy vlády byl zkrátka plný napětí, vnitřních konfliktů a pro premiéra nepříjemných situací. Pro od-poutání pozornosti se proto hodilo, že Martina Šimkovi-čová představila záměr změnit hudební aranžmá státní hymny, což má zrealizovat známý hudebník Oskar Rózsa. Mimochodem, hrdý antivaxer, jenž debatoval na kon-spiračně-dezinformačním youtubovém kanálu Daniela Bombice, na kterého je vydáno několik mezinárodních zatykačů.

Následovalo nedávné vystoupení Roberta Fica v jednom ruském televizním programu, který je natolik bezvýznam-ný, že tam místo ruských politiků chodí blogeri, řadoví učitelé a podobně. Jak se dalo očekávat, Fico v pořadu nevy-zval k ukončení ruské vojenské agrese vůči Ukrajině, zato s chutí zkritizoval Západ a Evropskou unii. Jen tím potvrdil, že komunista zůstane komunistou a že stále bojuje proti vnitřnímu (kritická média, opozice, občanská společnost) i vnějšímu nepříteli. Toho si vyrobil ze Západu a Evropské unie. Ještě před Ficovým televizním vystoupením navští-vil Rusko europoslanec Ľuboš Blaha (Směr), který viděl v Moskvě pračky, což ho natolik fascinovalo, že o tom na-točil video, které publikoval na sociálních sítích.

Láska k Moskvě

Již dříve vyvolaly nevoli demokratické veřejnosti dvě schůzky ministra zahraničí Juraje Blanára (Směr) s jeho ruským protějškem Sergejem Lavrovem, které se uskuteč-nily letos v březnu a v září. Šlo sice jen o setkání v rámci větších diplomatických fór v Antalyi a New Yorku, avšak v obou případech je iniciovala ruská strana. Podle Blanára prý v USA řešili s Lavrovem otázku energetické bezpeč-nosti Slovenska. Lze s úspěchem pochybovat, že by šlo o vážné jednání.

Blanár se tak de facto stal součástí ruské vlivové opera-ce. Vždyť po ruské invazi na Ukrajinu podobné schůzky slouží pouze propagandě a posilování sféry vlivu Moskvy. Blanár tak hraje svou roli, pro kterou si ho Fico do této po-zice vybral. Post ministra zahraničí svěřil tomuto provinč-nímu politikovi, který se diplomacii nikdy nevěnoval, právě proto, aby plnil jeho zadání a případně svým vystu-pováním podpořil Ficovu lásku k Moskvě. Blanárovo počí-nání bylo moc i na českou vládu, takže premiér Petr Fiala už po jeho prvním setkání s Lavrovem oznámil, že přeru-šuje mezivládní konzultace s Ficovým kabinetem.

Fico vládne se dvěma přestávkami od roku 2006. Když byl v letech 2020 až 2023 jeho Směr v opozici, došlo k od-halení množství korupčních kauz spojených s touto stra-nou. Ukázalo se, jak fungoval pod Ficovým vedením stát, který svého času prezident Andrej Kiska nazval mafián-ským. Potvrdilo se, že skutečným obrazem Ficovy politic-ké reality nebyla někdejší hesla o Slovensku v pevném já-dru EU, ale chráněná kategorie „našich lidí“, nefunkční vláda a rozdmýchávání nenávisti. Dnes se však k tomu přidává ještě politika pomsty a bezbřehé útoky vůči kritic-kým novinářům.

Robert Fico nyní více než kdykoliv předtím oslovuje nej-nížší vrstvy společnosti, podněcuje nenávist vůči médiím a oponentům vůbec, oslovuje kombinaci senility s nostal-gií po Husákově normalizaci a Sovětském svazu, ale i růz-né pravicové extremisty, kterým přenechává veřejný pro-stor jako arénu pro zápasy v kleci bez pravidel.

Na konci toho všeho může být v Evropské unii nevidané ovládnutí státu a jeho institucí včetně justice, demontáž demokracie se zachováním jejích vnějších znaků, rozvrat státu a otevřené adorování Ruska. A to se Ficův pomyslný parní válec stále teprve rozjíždí.

Marián Balázs

Politici v Kišiněvě by si neměli lhát do kapsy

Nestává se často, aby Moldavsko plnilo přední stránky světových novin. Nedávné prezidentské vol-by a ústavní referendum o vztahu k Evropské unii mu ale zajistily alespoň na pár dní širokou pozor-nost. Malá země vklíněná mezi Ukrajinu a Rumunsko se dostala do povědomí coby geopolitické bojiště vlivu Západu a Ruska. Přestože volby i referendum nakonec dopadly vítězně pro stávající pre-zidentku a silnou zastánkyni evropské integrace Maiu Sandu, vítězství je to spíše Pyrrhovo. Výsledky byly mnohem horší, než Sandu čekala, a výhru jí musela zajistit až početná diaspora.

Měla by se změnit moldavská ústava tak, aby zahrnova-la přání občanů stát se členy Evropské unie? Na tuto otáz-ku přišlo 20. října vyjádřit svůj názor bezmála 52 procent Moldavanů v referendu, které se konalo společně s prv-ním kolem prezidentských voleb. V něm patřili k favo-ritům dosavadní prezidentka Maia Sandu podporovaná jí založenou a zároveň vládnoucí stranou PAS (Strana akce a solidarity) a bývalý generální prokurátor Alexander

Stoianoglo kandidující s podporou Socialistické strany Moldavska.

Referendum bylo od svého vyhlášení předmětem ne-jedné kontroverze. Proč, ptali se lidé, je potřeba organizovat plebiscit, když se ve vztahu mezi EU a Moldavskem neděje nic, co by ho vyžadovalo? Oficiálním vysvětlením byla touha moldavské vlády manifestovat pevné ukotvení v prozápadním směřování země. Ukázat, že moldavské

Moldavská prezidentka Maia Sandu.

Foto: Wikimedia Commons/ OSCE Parliamentary Assembly

obyvatelstvo stojí o integraci do Evropské unie, a že politika v tomto duchu je přese všechny snahy Ruska silná a prezidentkou nastavený kurz populární. Neoficiálně se však mluvilo o snaze hlavy státu zajistit si větší podporu při prezidentských volbách, ve kterých obhajovala svůj mandát. Podle zastánců této teorie měla Maia Sandu jako symbol směřování do EU za to, že referendum dokáže přilákat proevropsky smýšlející obyvatele, kteří se budou bát prohry, a při té příležitosti jí hodí svůj hlas.

Jenže to úplně nevyšlo. Výsledky referenda byly pro prezidentku a její tým velkým zklamáním a Maia Sandu na několikrát odložené tiskové konferenci vypadala otrěseně. Nejenže referendum prošlo jen o čtyři desetiny procenta, ale její výsledek v prezidentské volbě také zůstal hluboko za očekáváním. Někteří komentátoři přisuzovali Sandu zisk téměř 50 procent, přičemž jiní jí prorokovali rovnou vítězství v prvním kole. Touto optikou byl zisk 42 procent hlasů rozčarováním. Navíc překvapivě silná pozice Alexandra Stoianogla, za nímž se začala sjednocovat opozice, jen potvrdila, že popularita Maii Sandu a jí představované politiky napříč zemí klesá.

Tři etapy dějin

Ze stránek západního tisku by se dalo usuzovat, že se Moldavsko vydalo na cestu evropské integrace a sblížování se Západem teprve nedávno, a to díky prezidentce

Sandu a její PAS. To ale není úplně pravda. Dějiny Moldavska po rozpadu Sovětského svazu lze rozdělit zhruba do tří etap. V devadesátých letech prošla země katastrofální šokovou terapií, která ji měla skrze liberalizaci cen, širokou privatizaci a přijetí volnotržních mechanismů rychle dostat mezi vyspělé kapitalistické státy. Nicméně léčba šokem zavedla Moldavsko do spirály chudoby, ze které se dodnes nedostalo. V roce 1992 žilo téměř 80 procent jeho obyvatel pod hranicí chudoby a do roku 2005 odešlo za hranice 20 procent populace.

Moldavané, zklamaní porevolučním establishmentem, si v roce 2001 zvolili opět komunistickou vládu, čímž se stali jedinou zemí s vládou nereformovanou komunistickou stranou v regionu. Ač by se mohlo zdát, že její členové nebudou nijak otevření sblížování se Západem, neměli s větší integrací do evropských struktur problém a v mnoha směrech si počínali vcelku proevropsky.

Když jejich vládu smetla revoluce v roce 2009, nastoupila místo nich Aliance pro evropskou integraci, která nastavila antikomunistický a rétoricky velmi proevropský kurz. Aliance nebyla příliš soudržná, a brzy začalo být jasné, že představitelům jednotlivých stran jde velmi málo o rozvoj Moldavska, jako spíš o rozmach jejich vlastního byznysu

a moci. Strany působící v Alianci reprezentovala taková jména jako Vlad Filat (expremiér odsouzený za korupci) nebo Vlad Plahotniuc (oligarcha odsouzený za účast v krádeži jedné miliardy dolarů z moldavských bank). Tato „proevropská“ léta tak navždy zůstanou v hlavách Moldavanů zapsaná jako jedno z nejkorumpovanějších období novodobých moldavských dějin.

Když v předčasných parlamentních volbách 2021 PAS zvítězila s výsledkem téměř 53 procent hlasů a sestavila jednobarevnou vládu, proevropské směřování bylo již alespoň nominálně pevně ukotvené. A to i přes krátké a chaotické vládnutí nesoudržné koalice socialistů, strany Šor proruského oligarchy Ilana Šora a nezávislých kandidátů většinově pocházejících z Demokratické strany ovládané oligarchou Vladem Plahotniucem, která se dostala k moci během politické krize po volbách 2019.

PAS tedy nemusela zemi zachraňovat ani tak z rukou proruských sil, jako spíše z rukou oligarchů, kteří si stát privatizovali pro své účely. Šlo tedy o to, co vláda a prezidentka Maia Sandu, jež byla zvolena v listopadu 2020, udělají se situací doma. Ta dlouhodobě nebyla dobrá. Životní úroveň se na mnoha místech země stále nedostala na úroveň z dob Sovětského svazu. Dlouhodobě kolabují zdravotnictví a sociální systém, ve školství chybějí tisíce učitelů, dopravní infrastruktura je na svém limitu a výčet by mohl dále pokračovat.

PAS ve své kampani slibovala široké reformy, boj s korupcí, konečně kompetentní politiky a nápravu soudnictví, tedy věci, na které Moldavané slyší. Nic z předvolebních slibů ale za více než tři roky vládnutí nedodržela a Moldavané nadále sužují problémy, ať už se jedná o vysoké ceny energií, pokračující úbytek obyvatelstva, nízké mzdy nebo penze. Frustrace a únava z nekonečného čekání na schopné politiky, kteří by dokázali zemi vyvést z krize, tak nahrává antisystémovým a otevřeně prokremským politikům.

Dvě tváře

Hned 4. listopadu, tedy den po druhém kole letošních prezidentských voleb, vyšel v moldavských nezávislých novinách *NewsMaker* článek s názvem *Druhé Moldavsko. Proč musela vítězství Maii Sandu zachránit diaspora a co bude dál?* Moldavsko autoři textu rozdělili na dvě části: „První Moldavsko jsou občané s nadprůměrným příjmem. Žijí převážně v Kišiněvě a v zahraničí. Většinou volí proevropské politiky a jsou nakloněni evropské integraci. Evropu navštěvují stejně často jako své příbuzné na moldavském venkově. Proto je pro ně životně důležitý bezvízový styk s EU, nízkonákladové letecké společnosti, které létají z Kišiněvy do evropských hlavních měst, a cena parkovného na letišti v Kišiněvě. Většina obyvatel ‚prvního Moldavska‘ má rumunský pas.“

Odvrácenou tvář země pak charakterizovali takto: „Druhé Moldavsko žije převážně v prázdných moldavských vesnicích a okresních městech. Mnoho zdejších obyvatel nemá přístup k základnímu vybavení domácností: centra-

lizovanému vodovodu a kanalizaci. Značnou část obyvatel této ‚druhé‘ země tvoří starší lidé se skromnými moldavskými důchody. Ti mladší žijí z malých platů, uvažují o emigraci a berou si mikropůjčky na ledničku nebo pračku. Obyvatelé této ‚druhé‘ země jsou citelněji postiženi jakýmkoliv ekonomickými otřesy, ať už se jedná o inflaci a prudké zvýšení cen nebo tarifů za plyn či vodu.“

Rozdíl v tom, jak volili lidé žijící trvale v Moldavsku a jak početná moldavská diaspora za hranicemi (převážně na Západě), byl skutečně markantní. Kdyby nebylo diaspory, Moldavsko by evropské aspirace v referendu odmítlo a Alexander Stoianoglo by se nyní zabydloval v prezidentském paláci. Jeho vítězství a jasné „ne“ v referendu na území Moldavska mohlo vyslat signál vládnoucí garnituře a prezidentce, že je potřeba zaměřit se na problémy, jež ztrpčují život těm, kteří v Moldavsku ještě zbyli. Místo toho se Moldavané dočkali jen smršti nejasných obvinění z ruského ovlivňování voleb a za hlavní důvod nepřesvědčivého výsledku referenda a prohry Sandu u domácích voličů byla vyhlášena snaha Kremlu destabilizovat Moldavsko a odvést ho z jeho proevropského kurzu.

Ačkoliv je ruský vliv vážnou hrozbou a nelze jej podceňovat, hledat jediného viníka v Moskvě je nesmírně naivní a politické elity si těmito tvrzeními lžou do kapsy. Přestože je kupčení s hlasy ve prospěch Stoianogla a proti referendu prokázané, je namísto se ptát, jak je možné, že to má ruská propaganda v Moldavsku tak snadné? V médiích a na tiskových konferencích zaznívaly částky mezi 1000 až 2500 lei za hlas (1300 až 3000 Kč), což třeba pro seniory znamená klidně i měsíční penzi. Nelze se divit lidem z chudých regionů, že v politice Maii Sandu a PAS nevidí žádný pozitivní dopad na svoje každodenní životy, a rádi vymění nejasné deklarace o svobodě a demokracii za stabilitu a příslib zlepšení své socioekonomické situace, tedy přesně to, co strany napojené na ruskou propagandu hlásají.

Referendum i prezidentské volby ukázaly, že vláda a prezidentka nemají svoje postavení v zemi ani zdaleka jisté a jejich popularita klesá. To pro ně není dobrá zpráva zejména proto, že příští jaro čekají Moldavsko parlamentní volby, ve kterých bude PAS obhajovat svou jednobarevnou vládu. Momentálně má v parlamentu 63 křesel z celkových 101, což jí dává značnou volnost k prosazování vlastní politiky. Jak už bylo zmíněno, za více než tři roky vládnutí zvládla splnit jen naprostý fragment ze svých předvolebních slibů a moldavské obyvatelstvo nadále drtí vysoké ceny potravin, bydlení, energií a pohonných hmot.

Pokud bylo snadné nakoupit hlasy během těchto voleb, vše nasvědčuje tomu, že ty parlamentní nebudou jiné. Můžeme jenom doufat, že si vláda i prezidentka vezmou ponaučení a současné výsledky je donutí k sebereflexi. Jinak se může velmi snadno stát, že parlamentní volby ovládnou antisystémové strany přímo navázané na Kreml. Pokud se tak stane, měli by proevropští politici obviňovat nejvíc sami sebe.

Kateřina Fuksová

Čápi v nedohlednu aneb smutná česká rarita

Poslední dobou nám míra porodnosti připravuje jednu nemilou zprávu za druhou. Česko a některé další střeoevropské země donedávna patřily ke státům, které byly v souvislosti s ní méně zasaženy negativními trendy. V jednu chvíli jsme byli v porodnosti dokonce evropským premiantem. Nyní se již celý region potýká se sestupnou tendencí, přičemž nejhorší situace je standardně v Polsku, zatímco česká natalita patří mezi nejrychleji klesající. Jedná se o mimořádně depresivní čísla.

Začíná být čím dál více zřejmé, že střední Evropa prožívá největší populační změny od devadesátých let. V období před rokem 1989 byla porodnost komunistického bloku relativně vysoká, v Evropě se jí dokázaly vyrovnat pouze státy v severní části kontinentu a Francie. I přes postupný pokles se ve východním bloku porodnost stále držela okolo udržitelné úhrnné plodnosti dvou dětí na ženu.

Na tomto místě je nezbytné si připomenout základní pojmy. Pro potřeby analýzy porodnosti je standardním ukazatelem nikoliv počet narozených, který ovlivňuje řada faktorů včetně početnosti generace, ale právě úhrnná plodnost (anglicky Total fertility rate, zkráceně TFR). Ve zkratce se jedná o průměrný počet potomků narozených během reprodukčního věku jedné ženy.

V moderní společnosti je pro dlouhodobé udržení počtu obyvatelstva bez imigrace třeba 2,1 dítěte na ženu. Dalším pojmem je přirozený přírůstek/úbytek, který vyplývá z prostého porovnání porodnosti a úmrtnosti.

Když se vrátíme ke změnám po roce 1989, začaly v osvobozených postkomunistických společnostech výrazné posuny, když „nasávaly“ západní způsob života, přičemž věk prvoroďček se výrazně posunul ke třicítce. Nastaly tři dekády, během kterých se Evropa rozčlenila na několik oblastí s odlišnou demografickou situací. Střeoevropské a baltské země bývalého socialistického tábora čelily větší či menší emigraci a rozevírání nůžek mezi úmrtností a porodností v neprospěch druhé z nich. Porodnost se nejprve rychle propadla, aby se po roce 2000 začala přibližovat evropskému průměru, který se pohyboval okolo úhrnné plodnosti 1,5 dítěte na matku. Někdy ho i výrazně překonala. Další státy střední Evropy, tedy Německo či Rakousko, se kolem stejné hodnoty ostatně pohybovaly již před rokem 1989. Zejména Německo to zavedlo do spirály nepřetržitého vymírání, kompenzovaného čím dál vyšší imigrací.

Mírně odlišný vývoj ukazuje jih Evropy v čele se Španělskem a Itálií. Původně vysoká porodnost se od 70. a 80. let dostala na úroveň té německé a dlouho vypadala obdobně. Ale zatímco v Německu během poslední dekády alespoň trochu natalita stoupla, jih stále klesal, takže Itálie vykázala za rok 2023 úhrnnou plodnost 1,2 dítěte a Španělsko dokonce 1,13 potomka na ženu.

Letos nicméně vidíme především u Španělska stabilizační situaci. Jsou to však stále velmi nízká čísla, která způsobují množství jen těžko řešitelných problémů. Občas probleskne i v našich médiích informace o vylidnění části venkova nebo velké závislosti na práci imigrantů. Potíží je ale mnohem více a propisují se do ekonomické a sociální situace všech zasažených společností.

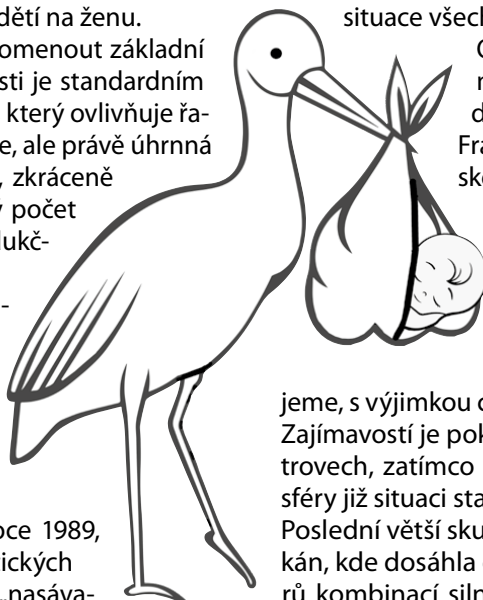
Odlišný případ dlouho představovaly země severní Evropy, kam lze zařadit Skandinávii, Benelux, Britské ostrovy a také Francii, dlouholetého premianta v evropské porodnosti. Místní společnosti si přes různá kolísání dlouho udržely na vyspělém světě relativně vysoká čísla. V nejlepším období okolo roku 2008 se dokonce některé z nich těsně přiblížily ideální hodnotě 2,1 dítěte na ženu. Od té doby ovšem u většiny z nich pozorujeme, s výjimkou covidové pandemie, takřka setrvalý pád.

Zajímavostí je pokračující výrazný pokles na Britských ostrovech, zatímco spřízněné mimoevropské země Anglosféry již situaci stabilizovaly.

Poslední větší skupinu států tvoří východní Evropa a Balkán, kde dosáhla demografická krize nevídaných rozměrů kombinací silné emigrace, nedostatečné porodnosti a relativně vysoké úmrtnosti. Až na některé výjimky typu Černá Hora, Albánie či Makedonie tu obyvatelstva rychle ubývalo. Paradoxně mají některé státy na evropské poměry stále slušnou úhrnnou plodnost, ostatně Bulharsko mělo v roce 2023 tuto hodnotu nejvyšší v Evropě (1,83). Ale ke stabilizaci populace mu to stejně nepomohlo, protože ve stejný rok zemřelo v této zemi s přibližně šesti miliony obyvatel o 44 tisíc lidí více, než se jich narodilo. Není bez zajímavosti, že v roce 1989 to byla ještě země s devíti miliony obyvatel. Samostatnou kapitolou je pak samozřejmě Ukrajina, v níž obyvatelstvo rychle klesalo již před ruskou invazí. Po ní nastala demografická katastrofa, jejíž důsledky zřejmě plně pochopíme až po konci války.

Boj o poslední místo

Se znalostí tohoto kontextu se vraťme do střední Evropy. A začněme rovnou od země, která je na tom v posledních letech nejhůře. Polsko s necelými 38 miliony obyvatel se poslední dobou těší pozornosti kvůli svému

úspěšnému ekonomickému i vojenskému úsilí. Od roku 2017 tam však porodnost vytrvale klesá, když ani pandemie tento trend nezvrátila. Nyní „dotahuje“ na nejnižších příčkách neválcících evropských zemí Španělsko, když se z úhrnné plodnosti 1,45 dítěte na ženu dostalo v roce 2023 na hodnotu 1,16 a čísla za první polovinu letošního roku ukazují další výrazný pokles.

V minulém roce přišlo Polsko přirozeným úbytkem o téměř 137 tisíc lidí. Stejně jako v jiných zemích střední Evropy viditelnost dopadu rostoucích demografických problémů zakrývá vysoká imigrace z válčící Ukrajiny, ale to je pouze dočasný efekt. Proměna polské společnosti při (ne)zakládání rodin patří mezi ty nejrychlejší na Západě.

Ani pohled do Maďarska není příliš optimistický, obzvláště když podpora porodnosti patří dlouhodobě mezi priority premiéra Viktora Orbána. Tomu se však přes masivní státní subvence podařilo pouze situaci na čas stabilizovat, ale čísla za prvních devět měsíců tohoto roku ukazují skokový meziroční propad hodnoty úhrnné plodnosti z 1,51 na předpokládaných letošních 1,39. To znamená v této více než devítimilionové zemi očekávaný přirozený úbytek okolo 50 tisíc lidí za rok. Drobný vzestup porodnosti z covidové doby je tak rychle nahrazen opačným trendem. Připomeňme, že Maďarsko vymírá už od počátku 80. let minulého století.

Pokles, i když mírnější, je po vzestupu úhrnné plodnosti během pandemie vidět i na Slovensku. Z hodnoty 1,64 v roce 2021 se dostala na 1,57 v roce 2022 a minulý rok už jen na 1,48. Podle letošních ukazatelů pád pokračuje, i když o něco pomaleji. Za prvních osm měsíců se tak narodilo o dva tisíce dětí méně než ve stejném období roku předchozího. Kvůli lepší výchozí pozici zatím Slovensko nezaznamenává takový rychlý přirozený úbytek jako okolní země (5,5 tisíce lidí v minulém roce), ale s tímto trendem je to pouze otázka času.

Stejně jako Slovensko rovněž Německo patřilo k zemím, v nichž během pandemie nemoci covid-19 porodnost mírně stoupla. A pak i u našich západních sousedů následoval o to rychlejší propad. Z covidové hodnoty 1,58 v roce 2021 tak úhrnná plodnost poklesla až na 1,35 v roce 2023 a i první polovina letošního roku ukazuje další snížení. Doplňme, že za minulý rok činil přirozený úbytek země s 83,5 milionu obyvatel 334 tisíc lidí. Německo už nyní pocítuje silný nedostatek pracovních sil v ekonomice, který se bude v příštích letech ještě více prohlubovat. Vzroste tak závislost na imigraci zahraničních pracovních sil, a tím se zase posílí společenský neklid.

Devítimilionové Rakousko prochází podobných vývojem jako Německo, avšak již tradičně s menší dynamikou. Z hodnoty úhrnné plodnosti 1,48 v roce 2021 se dostalo na 1,32 v roce 2023. Pokles zatím pokračuje v mírnější formě i v tomto roce. V roce 2023 se pak narodilo o dvanáct tisíc lidí méně, než jich zemřelo. Oba německojazyčné státy se od zemí visegrádské čtyřky liší silným a rostoucím podílem obyvatel s mimoevropskými kořeny, kteří mají průměrně vyšší míru porodnosti.

Českou republiku jsme si nechali na konec. Tuzemské trendy jsou v rámci Evropy poměrně specifické, protože z hodnoty úhrnné plodnosti 1,83 v roce 2021, která byla jedna z nejvyšších na kontinentu, se naše země o rok později skokově propadla na 1,64 a minulý rok pak na 1,46. V absolutních číslech novorozenců to znamenalo mezi lety 2021 až 2023 pokles ze 112 tisíc na 91 tisíc.

V první polovině letošního roku bohužel propad pokračuje a pokud bude postupovat stejným tempem, narodí se podle Českého statistického úřadu jen asi 82 tisíc dětí a úhrnná plodnost klesne na hodnotu 1,33. Takto špatně jsem na tom ještě nebyli. V Evropě je taková rychlost raritou a připomíná spíše současný propad porodnosti u modernizujících se zemí Latinské Ameriky.

Nečekaný sešup

Úbytek natality se kvůli nástupu slabších ročníků matek narozených v devadesátých letech očekával, ale nekončící volný pád úhrnné plodnosti překvapil všechny, a vysvětlení se k němu hledá složitě. Je evidentní, že růst životních nákladů má na české rodiny dalekosáhlé dopady a zvyšuje již tak velkou motivaci potenciálních rodičů si dítě nakonec nepořídit. Přidává se například k důvodům nutnosti změny svobodného životního stylu, proměny životních hodnot, partnerských vztahů či zdravotním záležitostem. Do toho se stále vedou vyhrčené debaty o dopadu očkování proti covidu, které plní internet. Podle dosavadních průzkumů přitom stále ještě většina potenciálních rodičů děti mít chce, většinou dvě. Celé to bude muset osvětlit komplexní odborná analýza, přičemž přesnější informace by mohla dodat kupříkladu připravovaná druhá fáze velkého výzkumného projektu Současná česká rodina.

Ještě smutnější kontury pak nabírá výhled do budoucnosti. Už dnes je v důchodu pětina české populace a s tímto vývojem to bude v polovině století zhruba třetina. Optimismem nenaplňuje ani pohled na preference takzvané generace Z, narozené po roce 1995, která bude mezi potenciálními rodiči čím dál výraznější. Podle řady průzkumů, jako třeba od Pew Research Center, chtějí mít její zástupci napříč Západem děti ještě o poznání méně než předchozí pokolení. Systémový přístup k této problematice přitom prakticky neexistuje.

Po řadě vládních pokusů napříč Západem i Východem se ukazuje, že samotný stát má jen omezené možnosti s touto problematikou něco výrazného udělat. Podle demografa Tomáše Sobotky může svou politikou zvýšit hodnotu úhrnné plodnosti jen o asi 0,2 dítěte na ženu. Pokud tedy pomineme zdravotní důvody, jde spíše o celkové nastavení společnosti. Jestliže se to nezmění, bude se demografická krize se všemi doprovodnými negativními jevy jen a jen prohlubovat.

Jan Holovský

Uvedené údaje pocházejí z jednotlivých statistických úřadů zmíněných zemí.

Vláda se potichu topí, opozice triumfuje

Záříjové krajské volby byly zásadním testem rozložení sil v české politice. Ukázalo se, že potvrdily očekávání většiny průzkumů. Kromě významné obměny krajských struktur mají jejich výsledky svůj velký význam i pro to, co nás čeká za rok ve sněmovních volbách. K těm zatím může s optimismem hledět Andrej Babiš. Jeho opoziční hnutí ANO nejenže získalo nejvyšší počet mandátů, ale má teď v krajích šanci si otestovat i potenciální partnery pro případné vládnutí na celostátní úrovni.

I když volby skončily pro vládní koalici jako celek jasnou porážkou, dařilo se jí vytvářet dojem, že o zásadní problém nešlo. Například ODS získala ve volbách celkově více mandátů, než kolik měla před čtyřmi lety. Fakt, že prakticky všude oslabila a že tato prohra byla kompenzována extrémně dobrým výsledkem v Jihočeském kraji, příliš nezdůrazňovala. Právě rozsah úspěchu hejtmána Martina Kuby, který pro ODS získal většinu mandátů v jihočeském zastupitelstvu, byl hlavním překvapením voleb. Ani hnutí STAN nepovažuje volby za prohru – posílilo ve Středočeském kraji, udrželo tamní hejtmanku Petru Peckovou a opět vyhrálo v Libereckém kraji. A volební zisky KDU-ČSL nebo TOP 09 média v podstatě ani neřešila.

Volební výsledek nakonec nepřinesl do koalice Spolu a mezi její členské strany (ODS, TOP 09, KDU-ČSL) žádné zásadní otřesy. Dlouho avizovaná volba nového předsedy lidovců, kteří si vybírali mezi Marianem Jurečkou, Jiřím Čunkem a Markem Výborným, skončila úspěchem posledně zmíněného. Změna vedení ovšem pro KDU-ČSL nic zásadního neznamena, reprezentace ve vládě se nemění a nový předseda nezajistí ani změnu stylu, ani politické posuny. Subjektivně vzato, jde o mediálně daleko méně výrazného politika, než jakým je Jurečka, který předsednický post neobhájil. Změny si mnoho lidí ani nevšimlo a ač se možná projeví uvnitř strany, její mimořádně nízké preference to nezlepší.

Spektakulární ztroskotání

Nejtvrdší náraz v těchto volbách utrpěla Česká pirátská strana. Před čtyřmi lety byla ve velmi dobré kondici a její výsledek se téměř rovnal ODS. Volební debakl Piráty v krajích takřka zcela vymazal, na což jejich vedení zareagovalo rezignací na své funkce.

Strana byla již před volbami poznamenána neúspěchem projektu digitalizace stavebního řízení. Pro věc samotnou není podstatné, nakolik byl systém připravený tehdejší předsedou strany a vicepremiérem pro digitalizaci Ivanem Bartošem doopravdy funkční. Podstatné je, že šlo objektivně o nejhorší výsledek snah o digitalizaci státní správy za této vlády. Piráti měli tuto agendu jako jeden ze svých hlavních identifikačních znaků, selhání na tomto poli je proto pro ně zcela fatální.

Bylo očividné, že si Ivan Bartoš míru problémů vlastního projektu nepřipouštěl. Na jednání s premiérem, kde se krátce po volbách mělo téma řešit, přinesl proto sérii požadavků ohledně další koaliční spolupráce. Výsledkem by-

lo, že ho premiér Fiala navrhl odvolat z vlády. „Umělecký dojem“ tohoto kroku zkazila forma, kterou předseda vlády zvolil – sdělil to Bartošovi po telefonu. Tento jinak epizodní moment měl ovšem zásadní vliv na reakci celé strany a předznamenal její další kroky.

Piráti okamžitě přestali řešit vlastní volební porážku a semkli se v rozhořčené reakci. Krátce po premiérově oznámení si odhlasovali odchod z vládní koalice. Hlavní postavy strany navíc začaly veřejně napadat zbytek koalice a obviňovat „mediálně-oligarchické struktury“. Slovník, který vedení Pirátů zvolilo, se prakticky nelišil od nejtvrdších vystoupení dosavadní opozice, tedy hnutí ANO a SPD. Pro stranu, jež poslední tři roky tvořila pevnou součást vládní koalice, to byla zcela radikální proměna.

Významnou ztrátou pro Piráty byl i odchod ministra zahraničí Jana Lipavského, který rezignoval na členství ve straně a ve vládě zůstal. Jde o logický krok, neboť Lipavský ve svém resortu vytvářel politiku blízkou spíše koalici Spolu, než aby jakkoliv usiloval o profilaci na pirátských prioritách. Navíc se těšil důvěře vládních voličů, proto jeho setrvání prospělo nejenom jemu samotnému, ale i koalici. Nestranický ministr má sice ve vládě vždy slabší

Ministr zahraničí Jan Lipavský (vpravo) diskutuje s ministrem pro evropské záležitosti Martinem Dvořákem.

Foto: vlada.gov.cz

pozici, než jakou by měl s podporou koaliční strany, nicméně i tak je to pro českou zahraniční politiku dobrá zpráva.

Uvnitř poražené strany bylo potřebné se vyrovnat nejen s volební katastrofou, ale i selháním své nejdůležitější agendy. Piráti se rozhodli přejít do útoku a použili přístup, který jinak často sami označovali za populismus: založili jej na úplném popření dosavadní reality a vytvářením nové. Prohlásili, že vládu opouštějí, neboť „kmotři se přebarvují na fialovo“ a jejím hlavním problémem je klientelismus. Obecně platí, že tato taktika silných emocí a slov a odvádění pozornosti od vlastních slabin na některé voliče funguje. Potvrzují to dlouhodobé výsledky Andreje Babiše (ANO), ale i mnoha dalších politiků mimo Českou republiku. Je ovšem velkou otázkou, jak by byla přijatelná pro potenciální středostavovské voliče Pirátů.

Nový předseda, nové problémy

Emoce i kritický náboj ve vyjádřeních pirátských politiků v průběhu října slábly, členové se navíc soustředili na volbu nového vedení. Předsedou se v listopadu stal Zdeněk Hřib, když relativně těsně porazil exsenátora Lukáše Wagenknechta. Tím byla zároveň oslabena část strany, která je nejvíce spojována s radikálnějšími názory a výrazně levicovým směřováním. Sám Wagenknecht se zviditelněl například kritikou české iniciativy „Munice pro Ukrajinu“ a dalšími kontroverzními výroky. Jeho názorovými spojenci byli i bývalí pirátské europoslanci, kteří dlouhodobě kritizovali účast strany ve vládě.

Náměstek pražského primátora Zdeněk Hřib byl logickou volbou. Po odchodu z vlády jde o nejviditelnějšího politika strany, který má navíc nesporný talent pro osobní marketing. Hřib zvládá efektivně odvracet pozornost od problémů, které jsou s ním spojovány; například jde o kauzu společnosti Operátor ICT či o vyšetřování v pražském dopravním podniku. Asertivní vystupování, schopnost vnutit vlastní témata médiím a ochota podřídit mnohé vlastnímu image jsou v současnosti vlastnosti, které lídr celostátní strany objektivně potřebuje.

Hřib členům při volbě slíbil restart, při němž se strana posune více do středu, upraví vlastní vnitřní procedury včetně omezení veřejného přístupu na slavné pirátské fórum a bude mluvit jedním hlasem. Pro jeho další působení a z toho plynoucí budoucnost strany se naskýtá celá řada otázek. Především ta, nakolik může pražský komunální politik oslovit voliče z celé země. Rovněž bude zajímavé sledovat, zda dokáže slibované vnitrostranické změny skutečně prosadit a jak se vypořádá se silnou vnitřní opozicí, zejména vzhledem k jeho již zmiňované asertivní povaze. Někteří viditelní představitelé levicového křídla strany ji ihned po volbě opustili, jde ovšem jen o jednotlivce.

Otevřenou otázkou též zůstává, nakolik Hřib utlumí radikální rétoriku, kterou strana po odchodu z vlády zvolila – a jak výsledný styl přijmou její voliči. Pokud bude jako koaliční partner Spolu v hlavním městě důrazně vystupovat proti současné vládě, obtížně tím osloví širší spektrum

voličů. Ti se pak snadno mohou zamýšlet nad jeho koaličním potenciálem. Pirátská strana bude muset před volbami říci, zda dokáže se stranami stávající koalice spolupracovat, nebo jak jinak hodlá svůj program prosazovat. Její preference, ověřené volbami i následnými průzkumy, jsou nyní okolo pěti procent. Strana tedy bojuje o politické přežití a zdá se, že nově zvolený předseda je zároveň její poslední šancí na záchranu.

Opozice sedící, vítězí

Hnutí ANO Andreje Babiše vyšlo z voleb jako jednoznačný, drtivý vítěz. Získalo rekordních 272 mandátů (oproti 178 původním) a obsadilo osm ze třinácti hejtmanských postů. Masivní zastoupení v krajích a poprvé v historii ANO i výrazná reprezentace v Senátu ukázaly, že hlavní opoziční subjekt je skutečně při síle. Symbolem povolební situace a rozpadu pětikoalice se stala fotografie, kterou Babišův tým umístil na jeho facebook: televizní obrazovka s emocemi nabitou tiskovou konferencí Pirátů, kterou pozoruje fialová postavička mimoně a vhodně umístěná miska s popcornem. Marketingové mistrovství, které má naprosto reálný základ: bývalí koaliční partneři se navzájem obviňují, zatímco vítězný Babiš sleduje vzniklý chaos.

Kromě masivního úspěchu má Babiš další důvod k optimismu. Volební práh ve naprosté většině krajů překročili komunisté, přejmenovaní na koalici Stačilo!, úspěch měla i SPD Tomia Okamury. To pro něj znamená, že jeho potenciální koaliční partneři mají naději na vstup do sněmovny, kde se o ně bude moci příští rok opírat. Preference to naznačovaly již déle, ale volby jsou nejlepším průzkumem veřejného mínění. A různé koalice, jež následně na krajích hnutí ANO s těmito stranami uzavřelo, slouží jako testovací balónek. Navzdory zmateným a vzájemně si odporujícím prohlášením, která následně Babiš o spolupráci s komunisty vyřkl, je zcela zřejmé, že právě tímto směrem se jeho budoucí koaliční úsilí zaměří.

Politickou situaci v zemi celkově vzato tyto volby neovlivnily. Opozice potvrdila svoji sílu a ochotu mezi sebou spolupracovat. Vládní strany navenek svůj přístup nezměnily. Ani rozpad pětikoalice, z formálního hlediska zásadní krok, nezměnil nic. Po utichnutí mediální bouře se zbývající čtyři vládní strany vrátily k rutinní práci.

Krajské klání bylo poslední příležitostí pro vládu obrátit před sněmovními volbami negativní trend, při němž její voliči buď nechodí k volbám, nebo dokonce překračují hluboký příkop a přecházejí k opozici. Tolikrát veřejně diskutovaná „změna stylu“ a „zlepšení komunikace“ jsou pravděpodobně už málo. Vláda by potřebovala významné personální obměny, spojené se splnitelnými a populárními kroky. Zdá se však, že toho koalice schopná není. Důvodem může být personální nouze, nedostatek ochoty přiznat chyby či neschopnost je odstraňovat. Trend je proto zřejmý a pro koalici bude velmi obtížné jej změnit. I kdyby to opravdu chtěla.

Antonín Berdych

Západ dělá vůči Rusku pořád tu samou chybu

„Opravdu se bojím toho, že po Putinovi může přijít politik z domnělé opozice, který bude říkat Západu líbivá slova. A Západ si bude myslet, že Rusko začíná od znova a všechno bude dobré a zářné. Avšak příčiny konfliktu Ruska se Západem mají daleko hlubší geopolitické, historické a kulturní kořeny. Ty nezmizí s jedním člověkem,“ říká odborník na Rusko Filip J. Scherf.

■ Ve své knize *Ztracená země* vyprávíte příběh Ruska od rozpadu Sovětského svazu do současnosti. V tomto příběhu hrají důležitou roli i USA a potažmo celý Západ, který podle vás ve vztahu k Rusku opakovaně selhával, neboť mu nerozuměl. Začalo to už v raných devadesátých letech, kdy se američtí poradci snažili ordinovat Rusům tržní ekonomiku a liberální demokracii. Proč to nevyšlo?

Jeden z motivů, který se knihou prolíná, je neustále se opakující chyba nahlížení Ruska prizmatem západních hodnot, přání a nadějí. V devadesátých letech to bylo umocněno vítězstvím ve studené válce, kdy se na vlně takzvaného konce dějin Západ vedený Amerikou opájel vlastním úspěchem a přesvědčením o univerzálnosti liberální demokracie a kapitalismu. Ty se zdály v narativu tehdejšího Washingtonu vhodnými pro každou zemi nehledě na její historii, geografii, kulturu a podobně. Rusko bylo jako bývalý nepřítel a světová supervelmoc pochopitelně vysněným cílem. Přetvořit sedm desetiletí v komunismu utopenou zemi na liberální demokracii po americkém vzoru bylo tak lákavé, že celá řada politiků a odborníků zejména z USA tomuto lákadlu nedokázala odolat.

■ A nepodlehli Západ na začátku devadesátých let iluzím, že by se Rusko mohlo stát jeho součástí, pod vlivem perestrojky Michaila Gorbačova? Protože na konci osmdesátých let byla v Sovětském svazu třeba o dost větší svoboda slova než v tehdejší Československu.

Do jisté míry perestrojka otevřela běžným Rusům možnost číst dosud zakázanou literaturu a postupně i ces-

tovat do dříve zapovězených zemí. Mohli tak zahlédnout Západ a uvidět propastný rozdíl ve srovnání s životem v Rusku. S nadějami na přiblížení se Západu Rusko po rozpadu Sovět-

Filip J. Scherf se dlouhodobě zabývá mezinárodními vztahy. Působí na University of St Andrews ve Velké Británii a přednáší na Univerzitě Karlově v Praze. V Rusku pracoval několik let jako korespondent britských médií, předtím byl výzkumníkem v Parlamentním shromáždění NATO v Bruselu, v RAND Corporation v Cambridgi a v Harriman Institute na Kolumbijské univerzitě v New Yorku. Je absolventem Kolumbijské univerzity a University of St Andrews. Vydal řadu odborných článků v mezinárodních publikacích. *Ztracená země* je jeho první kniha.

ského svazu vykročilo do nové éry. O kolik vyšší tato očekávání byla, o to horší byl pád. Ten nastal už v polovině devadesátých let a skončil vlastně až s příchodem nultých let a začátkem Putinova režimu.

Sedmdesát let lidé v Sovětském svazu poslouchali, že kapitalista je ne-

přítel, a pak najednou se na začátku devadesátých let pokusili tohoto nepřitele přijmout a udělat si z něj přítele, poradce, vzor a ideál. Tento neúspěšný pokus zapříčinil opravdu hluboký pád a ještě větší zapouzdření se v opozici vůči Západu. Dnešní Rusko se definuje jako ne-Západ a proti Západu v čele s USA. Proto se Amerika prolíná mou knihou více než kterákoliv jiná západní země.

■ Od prvního ruského prezidenta Borise Jelcina Západ očekával, že v Rusku zavede demokracii. Měl to ale Jelcin vůbec v plánu?

Jelcin se na začátku devadesátých let na Západě skutečně vezl na vlně popularity. A opravdu toužil vybudovat demokracii a kapitalismus po západním vzoru. Jenomže mu to překazily dvě věci. Za prvé, byl extrémně politicky slabý. Ještě v roce 1996 reálně hrozilo, že se v zemi dostanou zpátky k moci komunisté. Za druhé, ač měl dobré vztahy se svým tehdejším americkým protějškem Billem Clintonem a se Západem jako takovým, nebyl absolutně otevřený expanzi NATO. Z odtažných rozhovorů mezi ním a Clintonem vyplývá, že kdykoliv se jednalo o rozšíření NATO, tak se hádali. Jelcin velmi tvrdě a nediplomaticky kritizoval Clintona a vnímal to jako zradu. Ta byla v jeho vnímání o to hlubší, že vztah s Clintonem byl nejenom politický a pracovní, ale do určité míry i přátelský. Tyto dvě roviny, Jelcinova politická slabost doma a jeho neschopnost dosáhnout statusu, který by alespoň připomínal velmocenské postavení, definitivně podkopaly pokus vybudovat v devadesátých letech v Rusku demokracii.

■ Na přelomu tisíciletí se ruským prezidentem stal Vladimir Putin. V prosinci 1999 ještě coby pre-

miér publikoval esej *Rusko na sklonku milénia*, v němž nastínil plán, jak udělat z Ruska opět velmoc. V čem plán spočíval?

Mileniální esej je fascinující čtení, protože Putin v situaci, kdy země byla na kolenou, představil alternativní vizi silného Ruska, které se postaví na vlastní nohy. Vzestup měl spočívat na pilířích silného státu doma a asertivního v zahraničí. Státu, jenž bude centralizovaný se silným ústředím v Moskvě kontrolujícím jednotlivé regiony.

Tento systém, který se začal nazývat vertikálou moci, Putin v průběhu dekády opravdu vybudoval. Můžeme si ho představit jako jakousi páteř, jež postupuje od hlavy níže a na níž se nabaluje veškerá státní administrativa a byrokracie. Na tuto vizi silného státu, který je doma schopen zajistit pořádek na úrovni bezpečnosti a zároveň navrátit Rusku jakousi hrdost v mezinárodní politice, Rusové slyšeli. Protože, když esej vyšla, Ruskem zmítala válka v Čečensku, zemi sužovaly teroristické útoky a v jejím okolí se rozšiřovalo NATO. A podle Putina hrozilo, že se Rusko stane druhořadou nebo třetířadou velmocí. Na to ani čím dál menší skupina ruských demokratů nebyla ochotna přistoupit. Možná chtěli doma trochu jiné Rusko, ale v zahraničí mělo být stále velmocí.

■ Psalo se v mileniálním eseji už o pravoslaví, které Putin později vkomponoval do politické moci?

To je zajímavé, protože jednou z klíčových charakteristik současného Ruska je skutečně prolnutí imperiálních hodnot samoděržaví a pravoslaví, státu a pravoslavné církve. Tvoří v podstatě jeden celek, který má společný cíl, a sice silné a asertivní Rusko bojující s „dekadentním Západem“. Na začátku nultých let to ale tak nebylo. Rusko mělo tolik problémů, že pravoslaví nebylo de facto tématem v politickém životě. Teprve v polovině druhé dekády 21. století se ruský stát začal postupně propojovat s církví až do dnešní podoby, kdy církev označuje válku proti Ukrajině za „svatou“.

■ Dnes už není příliš představitelné, že by se Putin moci dobrovolně vzdal. Proč v roce 2008 přistoupil na to, že po dvou volebních obdobích nebude kandidovat a nechá místo sebe zvolit ruským prezidentem Dmitrijem Medveděvem a sám se stane premiérem?

Tomu předcházelo období, kdy dlouhé měsíce odborníci na Rusko spekulovali, jestli Putin skutečně odejde. Nebo zda změní ústavu, aby mohl znovu kandidovat, k čemuž tehdy měl potřebnou politickou podporu. Rozhodl se ustoupit nejspíše ze dvou důvodů. Za prvé nechtěl ještě relativně na začátku své politické kariéry podkopat důvěru ve svou vlastní osobu, v ruskou ústavu a systém, který osm let budoval. A druhý důvod je, že si to mohl dovolit, protože už systém natolik kontroloval, že věděl, že se ho nově nastoupivší garnitura nezbaví a že bude schopen ponechat si moc v pozadí a vrátit se do čela země, bude-li chtít. To se potvrdilo. Čtyři roky v pozadí v roli premiéra využil k upevnění vertikály moci. Setkával se s oligarchy, vlivnými regionálními politiky a dál mimo záři reflektorů posiloval systém, ze kterého po návratu do prezidentského křesla o to více těžil.

■ Putin si Medveděva vybral pro jeho bezmeznou loajalitu. Přesto Medveděv učinil nesmělý pokus si prezidentské křeslo uchovat. O co přesně šlo?

Medveděvova loajalita se prokazovala až do posledního roku před volbami, v nichž mohl znovu kandidovat. Tehdy se zdálo, že se na ruské politické scéně rýsuje poslední možnost postavit skutečně liberálního a prozápadního kandidáta. Medveděv nakrátko nabyl dojmu, že by se tímto kandidátem mohl stát. Povzbuzovala jej Obamova administrativa, která chtěla udělat z Medveděva ruského Obamu, tedy moderního západního politika s tabletem v ruce, i menšinoví ruští liberálové. Medveděv tak podlehl představě, že poptávka po liberálovi je tak velká, že se za něj většinová ruská společnost a s ní i vertikála moci postaví a Putin půjde pryč.

To se ale samozřejmě ukázalo být naprosto mylným předpokladem a Medveděv Putinovi musel velmi rychle přenechat kandidaturu v prezidentských volbách 2012. Putin se mu nemstil, a oba se znovu spojili do tandemu. Z Medveděva se záhy stal jeden z největších jestřábů a nejextrémnějších hlasů v ruské politice, který opakovaně hovoří o satanském Západu a nebojí se mluvit o použití jaderných zbraní proti ďábelskému Washingtonu, Bruselu a podobně.

■ Medveděv v roce 2011 bez Putina vědomí de facto posvětil západní intervenci v Libyi proti režimu Muammara Kaddáfího. Putina to rozzuřilo. Jak to, že Medveděva ani nenapadlo s ním takto důležitou věc konzultovat?

Jedna věc, ze které má Putin dneška strach, je svržení davem, který bude v jeho vnímání řízený západními diplomaciemi, tajnými službami a nevládními organizacemi. Proto tak tvrdě vystupoval proti barevným revolucím či arabskému jaru. A případ Libye znamenal v jeho očích úplný vrchol, protože k diktátorovi Kaddáfímu měl lidsky blízko a protože ten skončil opravdu hrozně. Zkrvavený, vláčený ulicemi před televizními kamerami.

Putin v době, kdy se hlasovalo v Radě bezpečnosti OSN o intervenci v Libyi, byl jednak přesvědčený o Medveděvově loajalitě, jednak byl relativně stažený z každodenní politiky. Říká se, že se s Medveděvem tehdy vídal jenom zhruba jednou za měsíc. Medveděv toho využil a zřejmě pod velkým tlakem Američanů souhlasil s absencí při hlasování v Radě bezpečnosti. Tím umožnil západní intervenci, která vedla ke Kaddáfího smrti. Putin pak vystoupil extrémně tvrdě. Intervenci označil za neakceptovatelnou křížáckou výpravu. Několik hodin poté promluvil Medveděv. Oblečen symbolicky do vojenské bundy zkritizoval Putina. Jeho vyjádření označil za nepřijatelné a vzkázal mu, že do rozhodnutí o Libyi jako premiér nemá co mluvit. Tento veřejný konflikt byl bodem zlomu, kdy si Putin řekl, že si musí kontrolu nad Ruskem vzít zpátky do

svých rukou. A měl natolik silnou pozici v rámci vertikály moci i u veřejnosti, že si ji zpátky vzít mohl.

■ **Vnímá Putin od začátku Západ jednoznačně jako nepřítele? Po 11. září 2001 se zdálo, že patří mezi hlavní spojence USA v boji proti terorismu.**

Obě země samozřejmě boj s terorismem spojoval. Vyměňovaly si zpravodajské informace, spolupracovaly, protože ani jedna ze stran neměla tehdy zájem na tom, aby islámský terorismus sílil. Na politické úrovni byla rétorická otevřenost Ruska vůči Americe velmi instrumentální. Putin totiž potřeboval získat čas a prostor, aby mohl vybudovat v mileniální esejí předestřený stát. Hrál mu tedy do karet, že Amerika byla ponořena do vlastních problémů, do válek v Afghánistánu a Iráku a podobně. Díky tomu měl v prvních sedmi letech své vlády Putin prakticky volné pole působnosti a mohl nenápadně postupně přijímat zákony, které posilovaly jeho moc a centralizaci státu.

■ **Takže Putin o skutečné porozumění s USA nestál?**

Putin by byl spolupráci v určitých ohledech otevřený, ale jenom za předpokladu, že se bude Amerika k Rusku chovat jako rovný k rovnému. A to se podle něj nedělo. V jeho vnímání Amerika opakovaně přehlížela zájmy Ruska a šlapala po nich. Ať už šlo o rozšiřování NATO či ekonomickou politiku.

Proto v roce 2007, kdy se chýlilo jeho druhé prezidentské období ke konci a zároveň už Rusko bylo doma relativně silné, vystoupil s proslulým projevem na mnichovské bezpečnostní konferenci. Sál plnému západním lídrům v podstatě řekl: „A dost. Západ nás opakovaně zraňuje, podráždí. Počkejte, až budeme dost silní, tak vám ukážeme.“ Ale ani tehdy se Západ neprobral a nadále se snažil Rusko nazírat prizmatem vlastních hodnot, představ a nadějí. Věřil, že nakonec Rusko vtáhne do vlastního západního světa. Proto ona investice do Medveděva. Proto obchodování s Ruskem před anexí Krymu i po ní.

Západ se z poblouznění plně probral až v únoru 2022, kdy už bylo pozdě. Do té doby jsme si jako Západ neustále snažili namlouvat, že Rusko válku na Ukrajině nemůže eskalovat, protože se mu to ekonomicky nevyplatí. Žili jsme v mylné a ničím nepodložené představě, že válka do jednadvacátého století nepatří.

■ **V knize popisujete, že se Amerika po 11. září 2001 ocitla v panice, a náhle se v mezinárodních vztazích začala chovat svým způsobem jako Rusko. Měla například tajné věznice, kde mučila lidi podezřelé z terorismu. V roce 2003 se rozhodla vojenskou cestou svrhnout v Iráku diktátora Saddáma Husajna a nastolit v zemi demokracii, což se nepovedlo. USA tím navíc daly Rusům záminku říkat, že oni přece také v Čečensku válčí s terorismem, a mohou si proto dělat, co chtějí. Poučily se z toho USA?**

Samozřejmě uvnitř americké společnosti proběhla velmi robustní kritická reflexe nultých let a vlády prezidenta George W. Bushe, ale až na výjimky nikdy nebyla spojena s politikou USA vůči Rusku nebo s politikou Ruska jako takového. To znamená, že ta reflexe byla introspektivní, dívající se do Ameriky, ale nebyly hledány paralely s tehdejší ruskou politikou. A to je další motiv mé knihy, tedy že pohled na svět z Moskvy vypadá zásadně jinak než pohled z Washingtonu. Ať už Spojené státy verbálně ospravedlňovaly nebo vysvětlovaly svoje kroky jakkoliv, Rusko v nich vidělo jenom nezřízenou, nikým neregulovanou velmocenskou politiku. Ta se z pohledu Kremlu nezastaví před ničím a nejvíce touží po tom, aby politika změny režimu skončila až v Moskvě a vedla k opětovnému pokusu o demokratizaci země. Toho se Putin skutečně bojí a za žádnou cenu to nechce připustit. Dneska už má zřejmě dostatečné nástroje, aby „revoluci zvenčí“ zabránil.

■ **Za administrativy prezidenta George W. Bushe byly dalším jablkem sváru mezi USA a Ruskem takzvané barevné revoluce v le-**

tech 2003 a 2004 v Gruzii a na Ukrajině, po nichž se dostaly k moci prozápadní vlády. Tehdy ještě Rusko vojensky nezasáhlo. Proč se Putin tenkrát na rozdíl od let 2008 a 2014, kdy už vojenskou sílu v Gruzii a na Ukrajině použil, ještě držel zpátky?

V letech 2003 a 2004 Rusko samozřejmě chtělo zamezit tomu, aby se Ukrajina a Gruzie přesouvaly na Západ, ale bylo doma natolik slabé a v zahraničí natolik impotentní, že tomu zabránit nedokázalo. A to byla pro Putina další potupa a ukázka toho, že pokud nevznikne silné Rusko, které bude schopno prosazovat vlastní zájmy v takzvaném blízkém zahraničí, budou si tam USA dělat, co chtějí. Dospěl proto k názoru, že Rusko musí být natolik silné, aby svůj vliv v blízkém zahraničí dokázalo prosazovat proti USA. V roce 2014 svou sílu ukázalo světu. Anektovalo Krym a USA i Západ jen bezmocně přihlížely.

■ **USA se na začátku prezidenství Baracka Obamy v roce 2009 pokusily o reset vztahů s Ruskem. Proč tento pokus selhal? Opravdu Američané věřili, že Medveděv je liberální tvář Ruska?**

Američané tomu chtěli věřit, přičemž zapomněli na to, že za Medveděvem stál Putin a celá vertikála moci, která k liberalismu měla hodně daleko. Sázka na osobní vztah mezi Obamou a Medveděvem se vymstila, protože Medveděv až na zmíněnou intervenci v Libyi nedělal nic, co by zásadně šlo proti ruským zájmům. Ve skutečnosti reset nikdy nebyl zahájen. Ruská zahraničněpolitická elita ho nikdy nepřijala za svůj. Říkala: „Reset není naše slovo, nerozumíme mu. Resetovat vztahy USA a Ruska se mají ke kterému datu? K jaké situaci? Spojenci jsme byli naposledy možná na vrcholu druhé světové války, ale to byl extrémní, specifický kontext, a jakmile skončil, tak jsme se stali nepřáteli na život a na smrt.“ Takže reset byla z pohledu Ruska jednostranná americká iniciativa, která stála na naivní naději v demokratické Rusko. Nikdy nebyla podložená skutečným zvratem v rusko-amerických vztazích.

■ **Pokus o reset nastal pár měsíců po válce v Gruzii, na jejíž obranu před ruskou agresí Západ neudělal v podstatě nic. K válce sice došlo ještě na konci prezidentsví George W. Bushe, ale je zvláštní, že to nová americká garnitura takto přešla.**

Jako by si Obama tehdy řekl: „Byli tady Bush s Putinem, pojďme za nimi udělat čáru, my jsme noví mladí politici, budeme politiku dělat jinak. Pojďme naše vztahy resetovat a všechno bude dobré.“ To byla ohromná chyba, charakteristická pro naivní zahraničněpolitický liberalismus té doby. Vyplynula z nedocení hloubky příčin konfliktu Západu s Ruskem, které vycházejí z geografie, historie, kultury, mentality.

Proto se má kniha jmenuje *Ztracená země*. Není pro Západ ztracená, protože vládne Putin. Je ztracená, protože je to Rusko. Jedno z největších rizik, kterému čelíme, je fakt, že většina nezápádních politiků, ať už ruských nebo jiných, moc dobře ví, jaká slova používat na západních fórech, aby se o nich hezky psalo v *New York Times* a v *Guardianu*. Tato Západu líbí se slova však necharakterizují obsah jejich politiky. Opravdu se bojím toho, že po Putinovi může přijít politik z domnělé opozice a začne se ohánět liberální rétorikou. Západ si bude myslet, že Rusko začíná od znova a všechno bude dobré a zářné. Avšak příčiny konfliktu Ruska se Západem mají daleko hlubší geopolitické, historické a kulturní kořeny. Ty nezmizí s jedním člověkem.

■ **V knize ostatně říkáte, že bychom neměli mluvit o Putinově režimu, ale o ruském režimu. Co přesně tím máte na mysli?**

Když se Putin chopil moci, ruská společnost nehledala konkrétně Putina, ale osobu jako Putin. Tedy silného vládce, který stabilizuje situaci doma a skutečně Rusko vrátí na výsluní v mezinárodní politice. Když se podíváme na podporu ruského režimu, který Putin vybudoval v posledních dvaceti letech, tak je ohromná. Stávající konflikt se Západem není o Putinovi. Může se po jeho odchodu

uměnit, pozastavit, ale ve své podstatě neskončí s Putinem. Rusko je podle mě ztracenou zemí na daleko hlubší úrovni. Nalézt Rusko by Západu mohl pomoci případný konflikt s Čínou, v němž by Západ potřeboval spojeince.

■ **Dnešní vojenskou agresi vůči Ukrajině vnímá Rusko jako součást války se Západem. Ten dodává Ukrajině zbraně, ale zároveň tvrdí, že ve válce s Ruskem není. Může si Západ dovolit Ukrajinu coby svého spojence nechat padnout?**

Rusko skutečně bojuje s „kolektivním Západem“, jak ho ono samo nazývá.

vá. Hlavním dějištěm tohoto konfliktu je pochopitelně Ukrajina. Rusko ve svém vnímání bojuje za vlastní nezávislost, státnost a za to, aby mělo vliv v zemích na svých hranicích. Západ se v tom Rusku podle Kremlu snaží zabránit tím, že jednu zemi po druhé na území bývalého Sovětského svazu usiluje vtáhnout do své zóny vlivu. Ať už je to Evropská unie, NATO nebo jiné formy partnerství a spolupráce.

Rusko má v tomto boji o vliv ve srovnání se Západem velmi slabou kartu. Má daleko menší populaci i průmyslovou a technologickou základnu. Přesto do jisté míry dosahuje svých cílů. Krym zatím zůstává pod jeho kontrolou spolu s 20 procenty ukrajinského území. Proč? Protože si Západ dlouhodobě odmítal připustit, že Rusko provádí reálnou politiku, že se pohybuje ve světě, kde nerozhodují ekonomické

zájmy a hodnoty, ale síla a moc. A jelikož Rusko má jaderné zbraně, neváhalo nejprve konat a pak postavit Západ před hotovou věc. „Krym je náš“, hlásal Kreml. „Jestli se vám to na Západě nelíbí, pojďte a vezměte si jej zpět.“

Tím se dostávám k odpovědi na to, co bude s Ukrajinou dál. V podstatě jsou tři cesty ven. První, že Ukrajina vojensky porazí Rusko a dobude ztracená území zpět. Druhá cesta je, že se Západ zapojí vojensky do konfrontace s Ruskem a jako celek vytlačí Rusko z ukrajinského území. Třetí možnost je, že Západ se místo Ukrajiny bude dívat o krok dále a podnikne vůči Rusku kroky z pozice síly, kterou jednoznačně má, aby se Rusko nemohlo pohnout ani na píd' jiného území. Ať už jde o Pobaltí nebo třeba Balkán. Západ příliš dlouho odmítal reálnou politiku v reakci na sílící ruskou hrozbu. Svou sílu nevyužil a nyní stojí ve velmi problematické situaci vůči značně slabšímu Rusku, které ovšem ve své slabosti nečekalo a jednalo.

■ **Měl Západ přehlížet západní aspirace Ukrajiny, a Rusko tak neprovokovat? Každý suverénní stát si přece může o své budoucnosti rozhodovat sám. Nedalo se válce zabránit diplomatickou cestou?**

Ale to je přesně podstata problému. Rusko je ochotno své zájmy na rozdíl od Západu hájit silou. Pokud by Západ, který je jednoznačně silnější, skutečně, a nejenom rétoricky chtěl vtáhnout Ukrajinu do své zóny vlivu, měl k tomu nespočetně šancí. Mohl to udělat a postavit Rusko před hotovou věc. Mohl říct: „Tady jsme, a pokud se vám to nelíbí, napadněte nás. Uvidíte, jak to dopadne.“ Přesně to udělalo Rusko v březnu 2014 a v únoru 2022. Konalo jako první. Své zájmy bylo ochotno prosadit vojensky a podpořit hrozbou vojenské eskalace. Západ k podobné garanci svých slov o západním směřování Ukrajiny ochoten nebyl. Ukrajinu sice z hodnotového nebo ideového hlediska v podstatě získal, ale jak to nyní vypadá, její část prozatím de facto ztratil.

Tomáš Fošum

Když se zahradník odmlčí

Divadelní a filmový režisér Jiří Havelka se s oblibou ve své tvorbě odpichuje od reálných událostí. Ceněná inscenace jeho domovského souboru Vosto5 Dechovka připomíná poválečný masakr německých obyvatel v Dobroníně. Jeho film z roku 2022 Mimořádná událost vychází z pět let starého incidentu, kdy strojevedoucímu ujel na lokální trati Studenec–Křižanov vlak a vydal se bez obsluhy zpátky do výchozí stanice.

Havelkův třetí celovečerní film *Zahradníkův rok* se pak inspirovat frustrující kauzou, kterou rozvířil časopis *Respekt* přibližně před patnácti lety. Šlo v ní o příběh zahradníka Reného Mandyse, kterého šikanoval ruský mafián Alexej Zacharov za bezmocného přihlížení policie a úřadů. A Havelkovi se povedlo z tohoto lokálního novinového příběhu vykresat univerzálně srozumitelný, westernově archetypální film o tichém vzdoru vůči zvláštnosti.

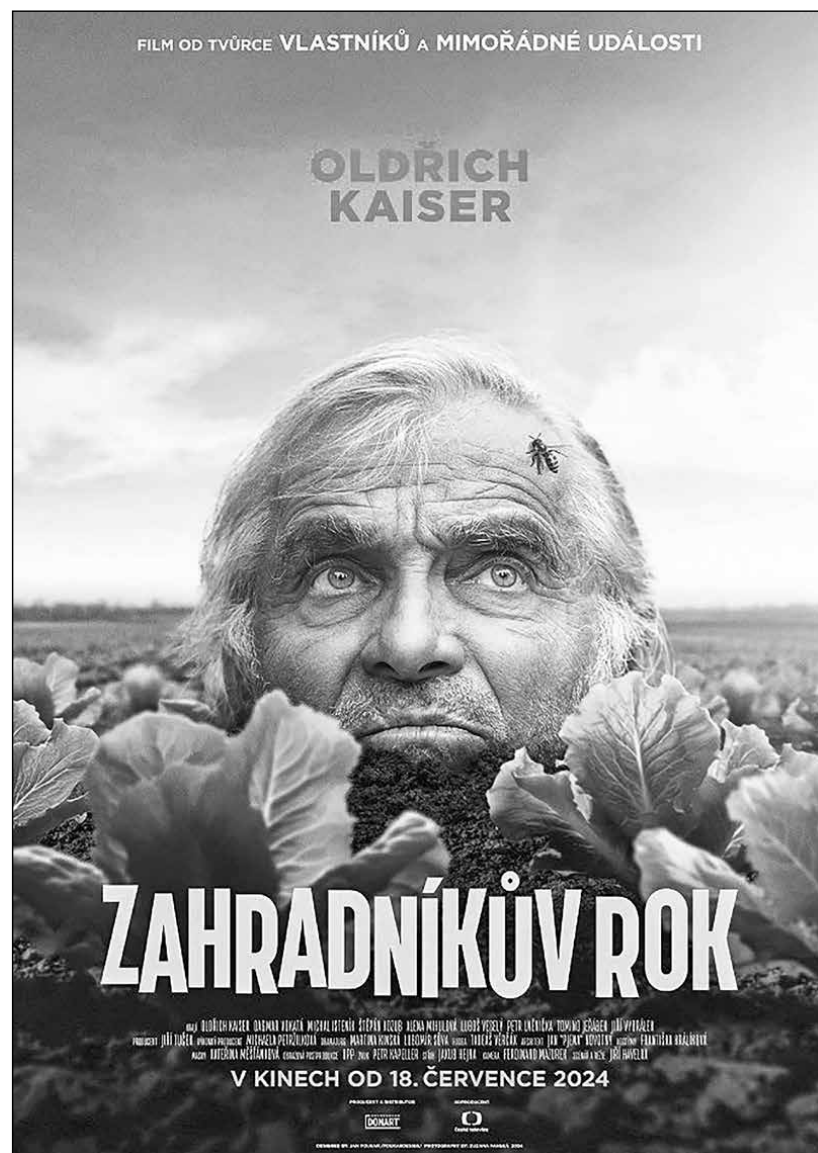
V něčem úvodní minuty připomínají nedávný snímek Wima Wenderse *Dokonalé dny* o obyčejném životě japon-

ského uklízeče veřejných záchodků. V expozici se nám představuje nemluvný hrdina v podání výborného Oldřicha Kaisera, který, zdá se, našel zenový klid v každodenních rituálech, jako jsou cesta do schránky pro noviny, omeleta se slaninou ke snídani s manželkou (kterou hraje Kaiserova životní partnerka – písničkářka Dáša Vokatá) nebo příprava objednávek pro zákazníky. Stereotyp narušuje samozřejmě práce na zahradě, jež je z podstaty věci i v závislosti na ročním období pestrá, jak to jen jde.

Jenže idylu brzy naruší nezvaní hosté. Slizký právník (Michal Isteník) přichází s nabídkou, která se neodmítá. Pokud zahradník prodá své pozemky novému majiteli přílehlého zchátralého zámku, nebude rozhodně škodný. Jednoho dne přibude na příjezdové cestě k zahradnictví závor a karavan, v němž přebývá pracovník soukromé bezpečnostní agentury (Štěpán Kozub), který přes závoru odmítá pouštět zákazníky. Navíc se začínají množit kriminální incidenty – převrácený nákladník na dvoře, vypnutý přístup k vodě nebo vypálený skleník. Introvertní zahradník navštěvuje pravidelně policii i obecní úřad, ale zdá se, že nikdo nemá recept na to, co by se s terorem zbohatlického souseda dalo dělat.

Výbornou stylistickou Havelkovou volbou je to, že hlavní hrdina nepromluví ve filmu ani slovo. Uživatel Dadel na webu ČSFD označil *Zahradníkův rok* za poctu Kim Ki-dukovi a není to od věci. Tento korejský režisér točil filmy o mlčenlivých hrdinech, kteří se potýkají se systémovým bezprávím společnosti. V jeho dílech bylo obecně více brutality, ale *Zahradníkův rok* také není žádná oddechová selanka. Naprosto zavadějící je distributorovo rozhodnutí označovat film – snad s ohledem na předchozí Havelkovu tvorbu – jako komedii. V divácích totiž místo dobré nálady navodí spíš stupňující se pocit deprese.

Co snímek naopak spojuje s předchozími režisérskými filmy, je úsilí o vystižení absurdity lidské komunikace. Ve *Vlastnících* hrály hlavní roli vyprázdňené repetitivní blábolivé promluvy členů bytového družstva, tady podobně negativní úlohu hraje policejní a úřednické ptydepe. V kontrastu všemu

tomu plácání zde stojí sám proti nepřátelskému světu hrdina, který se mluvením odmítá kompromitovat.

Kaiserův hlas slyšíme jen v komentářích mimo obraz, když cituje úryvky z Čapkova *Zahradníkovy roku*, které filmu propůjčují další významovou rovinu. Celým vyprávěním se totiž i díky jim prolíná zvláště melancholická nálada. Nemluvný ústřední herecký pár by svým minimalistickým herectvím dobře zapadl i do filmů Akiho Kaurismäkiho, jehož hrdinové jako by se nehodili do dnešní sobecké doby. A zahradníkův vztah k prvorepublikové literární klasice má naznačovat, že i on je posmutnělým reprezentantem hodnot, které jsou na ústupu.

Jiří Havelka udělal ve své tvorbě nečekaný a žánrově velmi dobře zvládnutý úkrok stranou. Je to film s velkým srdcem, který nechá chladným jen cynika. Vypráví nejen poeticky laděnou story o střetu jedince a zkorumpovaného systému, ale ve druhém plánu taky o střetu lidské bezohlednosti s naplněným životem v sepětí s přírodou a v souladu se sebou samým. V hlavní soutěži karlovarského festivalu, kde byl promítán jen mimo soutěž, by zatím nejlepší Havelkův film udělal větší parádu než kýčovitá *Světýlka* Beaty Parkanové.

Jan Gregor

Babička aneb o potřebě čištění latorů

Ocenění Anasoft litera za nejlepší slovenskou prózu letošního roku si v říjnu odnesla kniha Ivany Gibové s názvem Babička©. Čeští čtenáři se už s autorkou mohli setkat prostřednictvím překladu knih Barbora, buch a katarze (2018) a Eklektik bastard (2022). O nedávno oceněném díle se mnozí kritici vyjádřili pochvalně nejen proto, že navazuje na drsnou poetiku příběhů předešlých textů, ale i proto, že se autorce tentokrát podařilo výrazně individualizovanou zpověď hrdinky doplnit o něco přesvědčivější a komplexnější perspektivu vetkanou do vyzrálého literárního vyprávění.

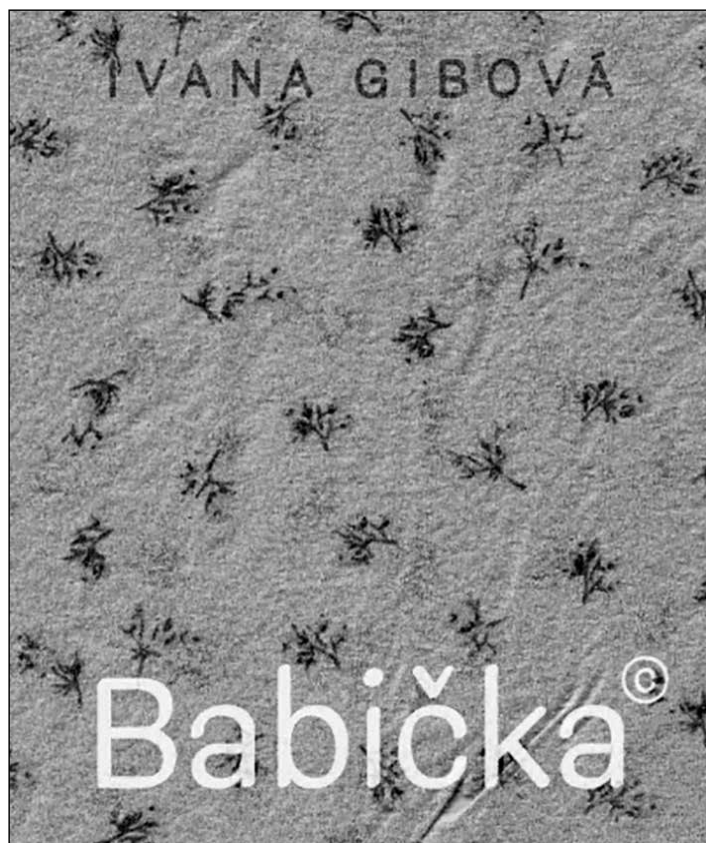
V česko-slovenských souvislostech je samozřejmé, že samotný název knihy přináší velmi zřetelnou referenci na *Babičku* Boženy Němcové. Ivana Gibová sice s tímto od-

kazem aktivně pracuje, avšak zcela jiným způsobem. Navzdory tomu, že sílu slavného díla svojí knihou nepochybně potvrzuje, znakem autorského práva připojeným v názvu těsně za samotné slovo *babička* se vůči němu jasně vymezuje. Kdo totiž zná předešlé texty Ivany Gibové, celkem určitě nemůže očekávat jakousi idylickou repliku laskavé a moudré ženy z pera Boženy Němcové.

Obraz *babičky* je tu dost odlišný. Hned na prvních stránkách se dovídáme, že „*babička je führer, šéf domácnosti*“ v třípokojevém bytě na sídlišti šarišského maloměsta. A ačkoliv je tato postava jako nezpochybnitelná hlava rodiny v centru pozornosti příběhu, vyprávění se odvíjí skrze vědomí a životní zkušenosti její vnučky Magdy, která hned ve dvou graficky oddělených dějových liniích představuje na jedné straně své vzpomínky na dětství a na straně druhé zprostředkovává současné reflexe už dospělé ženy. Autorka tak jako by potřebovala literární odkaz Boženy Němcové modernizovat a představit jeho aktuální podobu, která vylučuje formu idyly a získává spíše realistický obraz takového typu prarodiče, se kterým se potenciálně ve svém životě setkala i dnešní střední generace.

Rodiče jako rekvizity

V první části knihy tedy sledujeme Magdu vyrůstající převážně v 90. letech v průměrné rodině východoslovenského maloměsta. Sociální status rodiny je však nižší než u jejích spolužáků, a Magda tak citlivě vnímá ekonomicky tíživou situaci domova: „...televizor, na

ktorom už v tento podžubaný večer zapínam STV2, pocho-piteľne, že nie ovládačom, televízory s ovládačmi ešte stále majú len deti z lepších rodín, ktoré po takej revolúcii chodili v ružových elastákoch, nevynášali jelenicovú garderóbu z pivnice a svoje izby nazývali „detské“, lebo tam mali nové nábytky a fakt to boli detské, a nie babičkovské izby.“

Materiálny nedostatok je determinovaný predovšetkým manželstvom Magdiny matky Anetky s Jarkem, témery neustále nezaměstnaným opilcem, ktorého babička nenazýva jinak než jako antikrista. Malá Magda tak v detství trpí nejen absencí otcovy pozornosti, jelikož ten svůj čas většinou zabíjí chlastáním s kamarády, ale také nedostatkem pěkných hraček a oblečení, které si pro své skromné poměry rodina nemůže dovolit.

Submisivní matku a neschopného, místy agresivního otce Magdino vyprávění označuje za rekvizity domácnosti, jejichž rodičovskou roli přebírá autoritativní babička. Uvědomění si její vedoucí pozice v rodině se pro Magdu stává centrálním problémem. Její vzpomínky na babičku opakovaně utváří obraz direktivní a tvrdé ženy, čímž text podtrhuje tradiční archetyp babičky jako ženy-matky, láskyplné osoby plné porozumění a něhy: „*keby si mohla, možno by si to Babičke všetko povedala, priznala sa jej... ako si ju neznášala za to hlasné dýchanie a chrčanie, ako ťa to vyrušovalo pri tej sprostej kanaste, ako si ju obviňovala, že ti posrala život, tvojej matke tiež a sebe najviac...*“

Láska k rozkladu

Magdin vztah k babičce nezůstává jenom v jedné poloze, ale časem se stále více dynamizuje. Tím, jak se ve druhé části textu přesouváme do současnosti, ve které blouznící babička vyžaduje každodenní péči, i Magda přehodnocuje svůj postoj k ní. Hrdinka se vrací z velkoměsta zpět do domácnosti, aby se konfrontovala se vším, co s koncem detství v tomto prostoru zanechala. Vyprávění zaplňuje množství obrazů ukazujících stárí a tělesný rozklad.

Ten pro mladou ženu neznamena jen výzvu postarat se o rodinného příslušníka v těžkém období na konci jeho života, ale hlavně potřebu najít v sobě opět porozumění a lásku vůči bližnímu: *...večer trávím nečinným pozeraním na nábytky a sošky a exspirované konzervy a v duchu sa už obligátne ľutujem, ale zároveň ľutujem aj Anetku a možno dokonca aj Babičku, Tomáša (bratr, pozn. aut.) neľutujem, lebo ten sa odsťahoval dostatočne ďaleko na to, aby som nemusel často chodiť, hoci pravda je taká, že keď sa ja mám starať o Babičku, robím to fušersky a s krajným odporom a vyhováram sa na svoje psychické problémy a hypertrofovanú emocionalitu, keď sa má v ojedinelých prípadoch starať Tomáš, robí to normálne, dokonca s láskou, s takou láskou, akej ja voči Babičke nie som schopná...*

V epizodách, kdy se Magda snaží překonat fyzický odpor ke zkaženému jídlu v ledničce, zrohovatělé kůži stařeckého těla, ale také úklidu tělesných výměšků, protagonistka v sobě pomalu nachází vnitřní porozumění a odpuštění nejen babičce, ale i ostatním členům rodiny.

Toto usmíření však nenastává samo od sebe, ale je v knize motivováno především úmrtím vlastní matky. Proces posledního rozloučení se vyprávěním line jako červená nit, otevírající všechny vzpomínky na dětství a dospívání v rodině. Fragmenty ve vzpomínkách vyprávěčka odkrývá sofistikovaným způsobem. Časovým měřítkem se totiž ve vyprávění stávají zmínky o aktuální velikosti pantoflí protagonistky Magdy. Tempo příběhu je navíc určováno postupnými kroky kupředu a zase zpět, kdy sama vyprávěčka vzpomínkové obrazy výrazně koriguje a vždy nám odhaluje jen jistý střípek, který bývá doplněn další informací do skládačky na jiném místě v textu.

Vzpomínky se tak představují ve zdánlivě chaotickém pořadí dynamického proudu Magdina vědomí. Narativní jádro knihy tvoří hlavně scény z dětství a dospívání. Občas nám vyprávěčka popisuje zdánlivě banální situace, jako jsou dovádění s bratrem nebo hádky s kamarádkami, ale ty vzápětí v ostrém kontrastu narušují traumatické momenty, které pro svoji závažnost navždy uvíznou v paměti dítěte. Takový druh událostí se ve vyprávění pojí především s objevováním vlastní tělesnosti a příliš brzkými sexuálními zkušenostmi, při kterých hrdinka prožívá emocionální zranění. V těchto případech, k nimž patří také zkušenost svedení neploleté Magdy starším mužem, naráží dětské postavy a ideály na hrubost a agresivitu každodenní reality.

Způsob, jakým Gibová text modeluje, přitom jejímu vyprávění dodává velkou míru autenticity. Střídání scén ze současnosti a listování ve vzpomínkách vytváří dynamiku textu, která rovněž přináší rozměr terapeutického psaní. Hlavní hrdinka zároveň označuje prostory a postavy všeobecnými pojmenováními, jako jsou například Domácnost, Sídliště, Maloměsto, Příslušníci, Rodina nebo Babička. Použitím verzálek si tak vyprávěčka svoji zpověď jednak nevyhnutelně přivlastňuje a výrazně ji individualizuje. Na druhé straně ale použitím univerzálních apelativ k vyprávění přidává rozměr potenciální obecnosti, čímž u čtenáře vytváří prostor, aby Magdiny životní situace a vzpomínky mohl konfrontovat s těmi vlastními. Navíc vyprávění obsahuje témata, jako jsou vyrovnání se s rodinnými traumaty, péče o stárnoucí blízké a poslední rozloučení s rodiči, což jsou taktéž události, se kterými se v životě setká téměř každý.

Slovenská spisovatelka tak napsala knihu, která má svým tématem univerzální rozměr. Navíc je její zpracování nejen hodnověrné a upřímné, ale rovněž se v něm střídají pasáže ironie a vážnosti, hlubokého citu a fyzického odporu, odmítnutí a porozumění. A stejně jako Magda nakonec při péči o babičku odmítá použití gumových rukavic pro zachování bazálního pocitu rodinné blízkosti, tak nám i tento text umožňuje bezprostřední ponor do procesu čištění laborů s rodinnými traumaty. Babička Ivany Gibové sice možná neukazuje idylický obraz vždy morální a laskavé ženy, ale o to víc nabízí svému čtenáři možnost společného hojení duševních ran.

Matúš Guziar

Ivana Gibová: *Babička*©. OZ Vlna, 2023.

Šluknov: Opomíjené středisko nejsevernějších Čech

V mírné krajině Českého Nizozemí, v nivě tří potoků, jejichž vody už směřují do Lužice, do slavné německé řeky Sprévy, leží městečko, které bývalo hlavním centrem výběžku po něm pojmenovaného. Mělo postupně několik šlechtických sídel, hradby, dva pivovary, vyhlášené školy, bylo střediskem betlémářství i hudby a později také významným turistickým letoviskem. A přestože poválečná éra nepoškodila jeho tvář tolik jako v sousedním Rumburku, platí dnes Šluknov za synonymum města bez perspektiv – vyloučené lokality na konci světa, odkud „můžete jet jen dolů“.

Před vznikem města oplývala krajina množstvím pramenišť a mokřin. To sice později vedlo ke vzniku řady rybníků, avšak k rolnictví se nikdy příliš nehodila. Přidáme-li k tomu určitou izolovanost, není ani divu, že sem zprvu pronikli lužickosrbští osadníci od severu, kraj náležel k míšeňskému biskupství a zpočátku si jej nárokovalo Sasko.

Prvním známým panským rodem v tomto kraji byli Berkové z Dubé, kteří vlastnili rozsáhlé državy na obou stranách hranice. Hlavní obchodní stezka bývala kvůli dovozu soli z Halle nazývána solnou a vedla z jihu na sever, z Čech do Lužice, od Tolštejna k Honštejnu, kde měli Berkové svá sídla. To odrážela i poloha dvou městských bran. Šluknov se totiž brzy rozrostl ve správní a obchodní středisko regionu, dočkal se povýšení na město (1359) a byl obehnan hradbami, což v těchto odlehlých a chudých končinách nebylo obvyklé.

Pozoruhodné je zasvěcení zdejšího kostela sv. Václavu, jež svědčí o tom, že navzdory silným vlivům Saska a Lužice tendoval region již od počátku k Čechám. Šlechta v té době sídlila na tvrzi, později byl vybudován takzvaný starý zámek, který stál až do 17. století. Poloha obou těchto staveb je dnes kupodivu nejasná. Badatelé je lokalizují buď na náměstí, pod nímž se nacházela dvě patra starobyklých sklepů, zasypaných ve druhé půlce 20. století, anebo vedle zámku nového. Ten nechali vystavět Šlejnicové, dnes je přístupný a propagovaný jako „perla saské renesance“.

Po ztrátě Lužice (1635) se Šluknov ocitl v bezprostřední blízkosti nových zemských hranic. V důsledku toho město trpělo četnými průjezdy a pobyty vojsk, náboženskými nesváry – vždyť z krajiny veskrze protestantské se působením dlouhé a nemilosrdné rekatolizace, ztěžované blízkostí protestantského zahraničí, postupně stal jeden z našich nejkatoličtějších krajů.

Časté a kruté byly morové rány (1555, 1585, 1596, 1632). Treba při té poslední přežilo ve Šluknově pouhých osm manželských párů. Černou smrt připomíná nejen deska s nápisem na kostele, ale i zkazka o morových koších. Během epidemie totiž platil zákaz vycházení a chléb se rozvážel v koších, vždy ponechaných před domovními dveřmi. Zůstal-li koš netknutý, znamenalo to, že všichni obyvatelé daného domu zemřeli. Následně byli pochováni do jámy, zasypaní vápnem a jejich příbytek zapálen.

Údajně takto zanikla i vodní tvrz v sousední vsi Království, která je dnes místní částí. Později se vyprávělo, že o pašijích světélkují kolem tamního kostela duše mrtvých a snaží se proniknout dovnitř.

Osudové požáry

Raný novověk se vůbec nesl ve znamení katastrof. V prosinci 1660 strhla prudká vichřice krom řady střech i kostelní věž. Fanatický katolík, dobrodruh a voják Karel Adam Mansfeld, který zde vládl v letech 1638–1662, zase prý v návalu žárlivosti vyhodil z druhého patra zámku svou manželku. Dle pověstí se pak hraběnka zjevovala v chodbách jako bílá paní.

Snad ještě více než jinde zde zuřily požáry. Mezi roky 1577 až 1745 zde s katastrofálními následky hořelo celkem šestkrát. Roku 1710 navíc padla ohni za oběť i radnice se všemi písemnostmi a archivy, což má zřejmě za následek, že dodnes chybí solidní zpracování dějin města. Kolem roku 1680 probíhaly v kraji velké selské bouře. Byly krutě potlačeny, rychtář ze vsi Království byl oběšen a sedlák Hampel z Horního Gruntu (Podluží) prý dokonce musel hrát v kostky se svým synem o to, kdo z nich bude popraven.

Paradoxně snad i přičiněním těchto tragédií se na celém kraji silně otisklo baroko. A nejedná se zdaleka jen o kostely a poutní místa, ale též o významné hudební tradice. Při každém kostelíku působil kantor a téměř každý z nich byl nejen mistrným muzikantem, ale i skladatelem. Šluknov se mimoto stal naším hlavním městem betlémářství, jež sem proniklo z Tyrolska. Raritní je zdejší tradice velиконоčních jezdců, známá na světě už pouze od Lužických Srbů a přednedávnem úspěšně vzkříšená v nedalekých Mikulášovicích.

V průběhu 18. století přestaly zemědělství a domácí tkalcovství jako forma obživy postačovat. Místní panstvo se bezvýsledně pokoušelo o těžbu uhlí, zlata a stříbra, čímž navazovalo na středověké kutání. Podstatnější je, že podporovalo taktéž vznik manufaktur.

Tím nastal přerod kraje v jednu z nejprůmyslovějších oblastí Čech. Počet obyvatel města vzrostl během sta let téměř na dvojnásobek, a kdyby nebylo katastrofálního

Zraněná města

požáru v roce 1838, kdy o střechu nad hlavou přišlo 263 rodin, Šluknov by dost možná zopakoval zářný vzestup Rumburku, Jiříkova a především Varnsdorfu. Poškodilo jej patrně i to, že na železnici byl napojen o něco později. I tak se zde ovšem konaly velkolepé hospodářsko-průmyslové výstavy, začátkem 20. století tu působily stovky živnostníků a podnikatelů a pocházely odsud tak význačné osobnosti, jako byl náš asi nejvýznamnější sklářský technolog Bedřich Egermann nebo architekt Fritz Lehmann.

Mohutně se rozvíjel i společenský život. Po první válce ve Šluknově fungovaly desítky spolků. Ve městě vznikla veřejná tělocvična i divadlo. Svérázným masopustním zvykem byl hon na divého muže, vycházející z místní pověsti situované do časů Berků z Dubé. Za hojné účasti diváctva honili ochotníci divého muže uličkami města a následně jej zajali a veřejně popravili. Tato zprvu patrně dosti nebezpečná podívaná se později transformovala do mírnější podoby pouliční divadelní inscenace od Ernsta Polaka.

Místním i přespolním sloužilo množství hostinců a hotelů. Samostatnou kapitolou zasluhuje letovisko Karlovo údolí, jež původně vzniklo jako občerstvovna pro italské nádeníky budující nedaleký viadukt a zvědavce z města,

kterí stavbu chodili sledovat. Brzy se však přerodilo v „lázeňskou“ destinaci s noblesní restaurací, penzionem, půvabným parkem, několika altánky, dětským hřištěm, opičím pavilonem, rybníkem s lodčkami a pstruhovou sádkou. Značnou proslulost si vydobylo zdejší lesní divadlo, kam se sjížděl okolní lid speciálními vlaky. Vystupoval na malebné zastávce Šluknov údolí, pro toto letovisko speciálně zřízené a barbarsky zbořené v roce 2014.

Výměna obyvatelstva

V meziválečném období do života města poprvé promlouvá česká menšina, mnohem méně početná než třeba ve Varnsdorfu – ve šluknovském okrese v roce 1921 žilo 2,6 procenta Čechů a do roku 1938 tento podíl vzrostl na pouhých 4,1 procenta. Přesto měla svou jednotřídku, knihovnu, odbor Sokola a Národní jednoty severočeské i svou osobnost: Josef Vohradský zde působil jako učitel a vlastivědný pracovník. Po záboru Sudet odešel na Klattovsko, účastnil se odboje a roku 1943 spáchal při výslechu sebevraždu skokem z okna.

Ve třicátých letech tento silně průmyslový kraj (uvádí se, že ve výběžku tehdy pracovalo v textilnictví 42 000 lidí) bolestně postihla hospodářská krize, jež vedla k radikalizaci sudetoněmeckého obyvatelstva. To bylo Hitlerovým projevem 12. září 1938 vyhecováno natolik, že na Šluk-

Někdejší lázeňské a výletní letovisko Karlovo údolí (Karlthal) již ně od města.
Foto: Martin Veselka

Charakteristické podstávkové domy v desítkách rozmanitých variant, často s břídlíci obloženými štíty, utvářejí svěbytný kolorit Šluknova.
Foto: Martin Veselka

novsku rozpoutalo protistátní povstání, jež si vyžádalo dvě české oběti. Proběhlo i hlasování o připojení k Říši – z 3589 hlasujících jich bylo proti devět. V závěru války byl Šluknov bombardován sovětským průzkumným letounem. Poškozeny byly jen tři objekty, ale jelikož tu v té době pobývalo množství uprchlíků z východnějších německých území, ztráty na životech nebyly malé.

Záhy po válce začal probíhat odsun Němců, jichž zde smělo zůstat přibližně deset procent. Kraj dosídlili jednak nepočtení předváleční čeští starousedlíci, jednak noví obyvatelé hlavně ze středních a východních Čech, ale také slovenští Romové a v menší míře i volynští Češi, Rusíni a Lužičtí Srbové. Přestože se město a zejména okolní vsi nepodařilo dosídlit zcela, zprvu se region rozvíjel slibně. Většina továren obnovila provoz, působil zde oblíbený divadelní spolek Seveřan, v roce 1949 otevřelo městské muzeum, o pět let později se sem přesunula lesnická škola, dodnes nejvýznamnější vzdělávací instituce města.

Brzy se však objevily potíže – zařízení některých závodů bylo demontováno a převezeno na Slovensko, uzavřena byla velká pila u nádraží. Kdysi proslulý pivovar, který vařil mimo jiné populární černou dvanáctku Sprévar, postupně omezoval produkci a od roku 1977 jen chátrá. Demolici podlehly desítky hodnotných staveb, především podstáv-

kových domů. Jen některé opuštěné chalupy se později povedlo zachránit díky chalupářům.

V souvislosti s omezením vlivu církve docházelo k devastaci sakrálních památek. V rámci Akce Ř na Šluknovsko nuceně přišly řeholnice z Prahy a Slovenska, aby tu pracovaly v domově důchodců.

Spolkový život upadal, o divadlo, nucené hrát socrealistické kusy, přestal být zájem. Nakonec byla uzavřena i sešlá budova sokolovny. V dubnu 1986 vyhořel zámek a obnovy se dočkal až díky norským fondům roku 2009. Z druhdy bohatého kraje se stal chudý periferní region, potýkající se s fatálním nedostatkem občanské vybavenosti a služeb, zvýšenou kriminalitou, poškozeným životním prostředím a nedostatkem perspektiv pro mladou generaci.

Přetrvávající neduhy

Události sametové revoluce do Šluknova dospěly s desetidenním zpožděním a zdá se, jako by ani pak region nemohl popadnout dech. Devadesátá léta na jednu stranu nastartovala slibný rozvoj spolupráce s Německem, turistického ruchu, přinesla zlepšení sektoru služeb či opravy památek včetně těch drobných a zapomenutých. Zároveň ale zbylé neduhy uvedené výše de facto přetrvávají. Tragickým mementem byla hned zkraje nové éry brutální vražda bratří Bienertů. Ti přes svůj německý původ ve městě zůstali a stali se klíčovými popularizátory turistiky a znalci regionální vlastivědy. V září 1990 je ve vlastním

Zraněná města

domě umlátil kladivem recidivista Michal Bílý, který si prý jako dítě chodíval hrát k nim na dvorek. Odsouzen byl až po čtrnácti letech. Oba bratry připomíná pamětní deska a nově i jméno ulice.

Někdy v první dekádě 21. století nastal postupný zvrat dosavadního relativně optimistického vývoje. Textilky krachovaly a měnila se struktura populace. Do Šluknova se začali stěhovat sociálně slabí z velkých měst i ze Slovenska. Neslavnou eskalací tohoto procesu byly protiromské pochody v regionu v roce 2011. Zdejší malé sídliště – notabene jediný výraznější investiční projekt z dob komunismu – se z kdysi vyhlášené adresy stalo vyloučenou lokalitou.

Dnešní Šluknov působí na pohled přívětivě, na rozdíl od Rumburka a Varnsdorfu je chráněn jako památková zóna. Má nádherně opravený zámek, obnovenou unikátní křížovou cestu s Getsemanskou zahradou, v plánu je rekonstrukce pivovaru. A na lepší časy se snad blýská i v Karlově údolí, které za minulého režimu zchátralo a v devadesátých letech málem zaniklo. Šťastně město přistupuje i k ochraně přírody. Je zde prohlášeno rekordní množství památných stromů, nedávno vzniklo nové chráněné území v hodnotných bučinách na vrchu Vlčice. Cenné jsou i vrchy Hrazený, Špičák a některé lesní rybníčky v okolí, kuriozitou je Javorová brána ze dvou srostlých stromů v Rožanech.

Vyplatí se navštívit i vícekrát zmiňovanou místní část Království, kde byla nedávno zachráněna zničená křížová cesta na vršku. Narodil se zde Ferdinand Kindermann, vlivný školský reformátor v tereziánské éře, za zásluhy po-

výšený do šlechtického stavu. Zvolil si stylový přídomek „svobodný pán ze Školního kamene“ (von Schulstein) a stal se biskupem litoměřickým. Koneckonců ze Šluknovska – krajiny všudypřítomných pískovcových i kovaných krucifixů, kapliček a křížových cest – pocházela řada významných biskupů této diecéze.

Poblíž se nachází tajemný vrchol Jitrovník, nazvaný údajně podle Jutroboga, slovanského boha úsvitu. Stávala zde naše nejsevernější rozhledna, ale zničila ji bouře. Turistická chata na úbočí, později využívaná jako pionýrský tábor, pro změnu lehla popelem. Vrcholové skalisko ovšem nabízí pěknou vyhlídku a lze si tu připomenout pověsti o čarodějnických sletech, mrazovém tlouštíkovi, jenž strašil pasáčky i pašeráky. Nebo o schůzkách obrů, kteří tu hrávali zlaté kuželky natolik hýřivě, že je Pánbůh ztrestal ohnivou koulí. Roztavené zlato se prý dodnes skrývá v útrobách hory.

Za pozornost stále ještě stojí kopec Botzen, po válce lehce tendenčně přejmenovaný na Partyzánský vrch – s odkazem na smrt dvou československých vojáků v červenci 1945, způsobenou údajně příslušníky Zemské armády (Armia Krajowa) prchajícími ze zbolševizovaného Polska. Kopec býval výraznou a tajuplnou dominantou celého kraje. Na svazích jej obepínal kamenný val záhadného původu, jenž dal vzniknout mnoha pověstem.

Podle jedné z nich těmito místy, kde tehdy bývala rovina, putovala stařena s nůši odraných bot k ševci. Zničenice se jí zjevila obluda a tázala se, jak daleko je ještě do Drážďan. Žena pohotově odvětila, že cestou rozedrala tolik bot, že to naplnilo celou nůši. Příšera se rozlétla a svrhla na zem obrovskou skálu, kterou nesla. Z ní vznikl vrch Botzen. Jiná legenda praví, že zde na soudný den čeká sedm bílých rytířů, aby bojovali s Antikristem. V první půli

20. století zde byl otevřen lom na kamenivo, po válce těžba neustala a rozšiřovala se, takže činností velkolomu zmizel vrchol kopce úplně a rovněž z legendárního valu zbývá pouhé torzo.

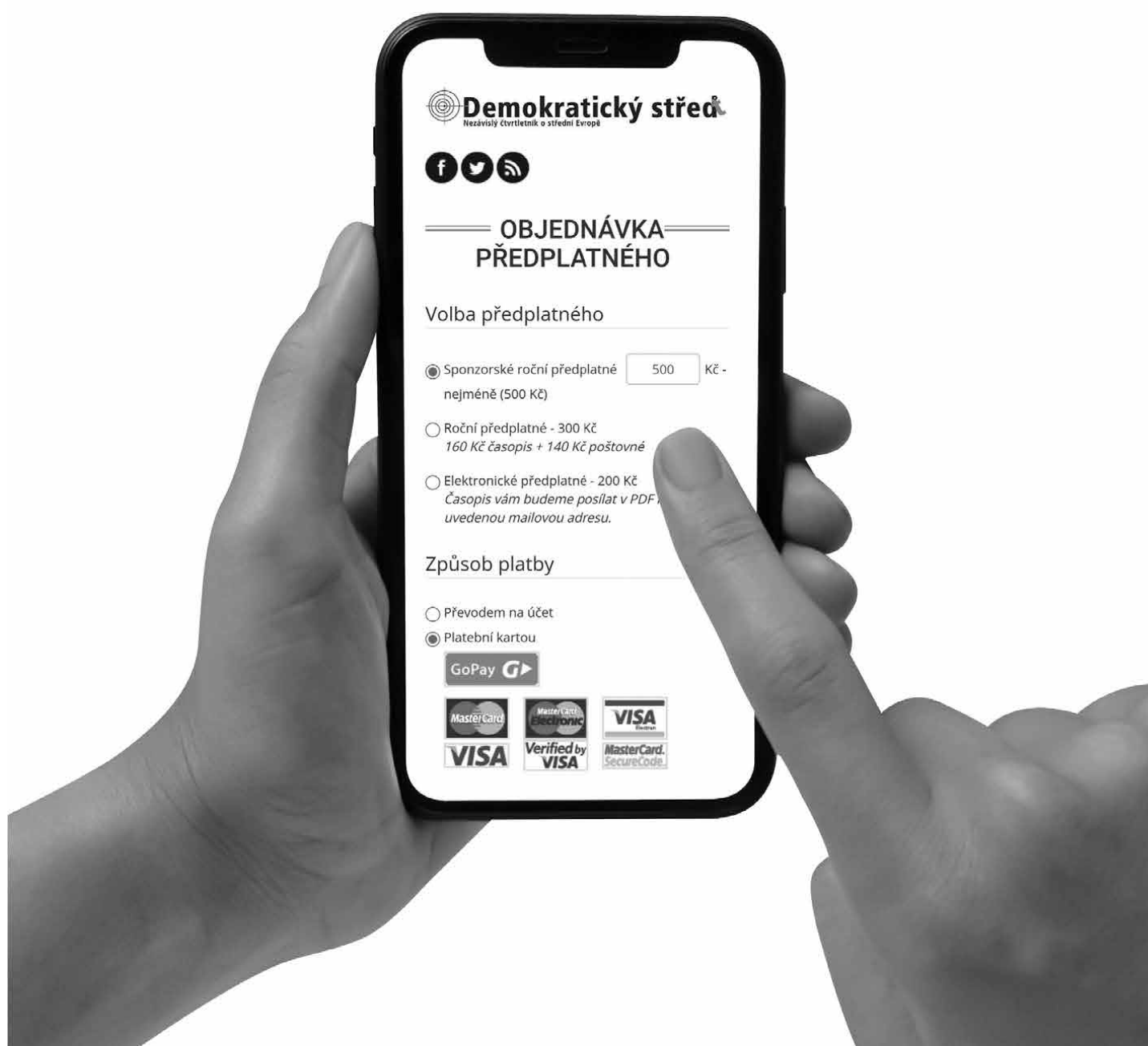
Šluknov a jeho nejbližší okolí patří v mnoha ohledech k výjimečným koutům naší země a zaslouží si náš zájem. Kéž by se v budoucnu stal – podobně jako například v poslední době Aš – určitou laboratoří, jak v pohraničních regionech zastavit socioekonomický úpadek a za čas jim třeba i navrátit ztracený lesk.

Martin Veselka

Panelové domy na jižním okraji města, v ulici nazvané prostě Sídlíště, jsou již několik let největší sociálně vyloučenou lokalitou ve Šluknově.
Foto: Martin Veselka

PŘEDPLATNÉ ČASOPISU

**PŘEDPLATIT SI NÁS MŮŽETE PROSTŘEDNICTVÍM QR KÓDU NA OBRÁZKU
NEBO PIŠTE NA REDAKČNÍ E-MAIL REDAKCE@DEMOKRATICKYSTRED.CZ.**